

European Union
European Social Fund

MINISTRY OF EDUCATION & RELIGIOUS AFFAIRS
MANAGING AUTHORITY

Co-financed by Greece and the European Union

EUROPEAN SOCIAL FUND

ΔΡΑΣΗ ΑΡΙΣΤΕΙΑ

Ή ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ ΣΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ: Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΓΙΑ
ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΚΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟ΄ (κωδ. 2644)

Νίκος Κουραχάνης

Κοινωνικές Επιστήμες, Δημόσια Πολιτική και Ιστορία στην Ελλάδα
του Μεσοπολέμου και της Πρώτης Μεταπολεμικής Περιόδου

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή

1.1 Στόχοι, Μεθοδολογία και Δομή του Κειμένου Εργασίας

03

1.2 Βαλκανισμός και Δυτικά Στερεότυπα 06

1.2.1 Ο Οριενταλισμός και οι Τρόποι Κατασκευής του 07

1.2.2 Ο Βαλκανισμός και οι Τρόποι Κατασκευής του

09

2. Κοινωνικές Επιστήμες και Ιστορία στον Ελληνικό Μεσοπόλεμο: Θεσμοί και Μελέτες

2.1 Τα Χαρακτηριστικά της Κοινωνιολογίας στον Ελληνικό Μεσοπόλεμο

11

2.2 Μελέτες Ιστορίας και Κοινωνικών Επιστημών στον Ελληνικό Μεσοπόλεμο

2.2.1 Ο Ιστορικός Υλισμός της Μαρξιστικής Σκέψης

14

2.2.2 Η Ιδεαλιστική Προσέγγιση 18

2.2.3 Ο Αντικοινωνιολογικός Προσανατολισμός της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών

20

**3. Κοινωνικές Επιστήμες και Ιστορία κατά την Πρώτη Μεταπολεμική
Περίοδο: Θεσμοί και Μελέτες**

3.1 Η 'Σχολή' του Εκμοντερνισμού και η Εφαρμογή της στις Κοινωνικές
Επιστήμες 21

3.1.1 Μελέτη Περίπτωσης: Το Κέντρο Κοινωνικών Επιστημών Αθηνών ως
Εγχείρημα Εκμοντερνισμού των Κοινωνικών Επιστημών στην Ελλάδα
24

3.2 Η 'Σχολή' της Εξάρτησης και οι Ελληνικές Εκδοχές της
31

4. Επίλογος 36

Βιβλιογραφία 38

1. Εισαγωγή

1.1 Στόχοι, Μεθοδολογία και Δομή του Κειμένου Εργασίας

Το παραδοτέο επιδιώκει την διαμόρφωση ενός πανοραμικού περιγράμματος της σχέσης ιστορίας και κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα σε δύο διαφορετικές περιόδους του 20^{ου} αιώνα. Η πρώτη είναι ο μεσοπόλεμος και η δεύτερη αυτή της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου. Γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι ένα τέτοιο πολυδιάστατο εγχείρημα φαντάζει δύσκολο και, μάλλον, φιλόδοξο. Είναι επομένως αναμενόμενο και, πιθανότατα, αναπότρεπτο μια τέτοια προσπάθεια να είναι ελλειπτική και με αδυναμίες σε πολλά επιμέρους σημεία της.

Η ανάδειξη και αξιολόγηση της σχέσης κοινωνικών επιστημών και ιστορίας στις περιόδους που αναφέρθηκαν θα επιχειρηθεί με δύο διαφορετικούς τρόπους. Ο πρώτος έχει να κάνει με την εξέταση του πλαισίου της δημόσιας πολιτικής που αφορά στη θεμελίωση θεσμών κοινωνικών επιστημών στις δύο χρονικές φάσεις διερεύνησης. Σε αυτό το πρώτο επίπεδο βασική υπόθεση εργασίας είναι ότι οι θεσμοί κοινωνικών επιστημών θεμελιώνονται από την ελληνική δημόσια πολιτική στη βάση ενός ευρύτερου εγχειρήματος εκμοντερνισμού και στις δύο αυτές περιόδους. Ο δεύτερος αφορά στην επισκόπηση ιστορικών μελετών που εμπεριέχουν εντός τους στοιχεία κοινωνικών επιστημών στα ίδια χρονικά σημεία. Η υπόθεση εργασίας σε αυτό το επίπεδο διερεύνησης υποστηρίζει ότι οι επιμέρους

αφηγήσεις, διαφορετικής ιδεολογικής και συχνά μεθοδολογικής προέλευσης, προσπαθούν να απαντήσουν στο ερώτημα αν η Ελλάδα είναι μια 'κανονική' χώρα. Το κριτήριο της κανονικότητας, όπως θα διαπιστωθεί, δεν τίθεται με βάση τις αντικειμενικές γεωπολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές δυνατότητες της Ελλάδας. Αντίθετα, ως κριτήριο αξιολόγησης τοποθετείται ο βαθμός που το ελληνικό κράτος μπορεί να συγκλίνει με τον Δυτικό κόσμο ή τον βαθμό που καταλήγει αντικείμενο χειραγώγησης από αυτόν. Κατά την ανάπτυξη του επιχειρήματος επιδιώκεται η συμπληρωματική ανάλυση των δύο παραπάνω υποθέσεων.

Οι μεθοδολογικές επιλογές για την απάντηση αυτών των ερωτημάτων επίσης ποικίλουν, αναλόγως του εύρους και του βάθους εξέτασης κάθε επιμέρους διάστασης. Στο κομμάτι ανίχνευσης της ιστορικής θεμελίωσης των θεσμών κοινωνικών επιστημών γίνεται επισκόπηση νόμων, εισηγητικών εκθέσεων, πρακτικών από τις συζητήσεις της Βουλής, πρωτογενών κειμένων, επίσημων εγγράφων και εκθέσεων των ίδιων των θεσμών ή συναφών με αυτούς φορέων, καθώς και επιλεκτική παρουσίαση αρθρογραφίας του τύπου της εποχής. Επίσης, γίνεται δευτερογενής αξιοποίηση στοιχείων και πληροφοριών από επιστημονικές μελέτες με σημείο αναφοράς στο συγκεκριμένο ζήτημα. Στην περίπτωση μελέτης, η οποία παρουσιάζεται στην ενότητα των πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών και αφορά στη θεμελίωση του Κέντρου Κοινωνικών Επιστημών Αθηνών, πέρα από την αξιοποίηση των παραπάνω πρωτογενών δεδομένων, διεξήχθησαν πρόσθετα τρεις σε βάθος συνεντεύξεις. Οι συνεντεύξεις αυτές διενεργήθηκαν με κοινωνικούς επιστήμονες, οι οποίοι είχαν εμπλοκή με το ΚΚΕΑ κατά το πρώτο διάστημα λειτουργίας του και δέχθηκαν να καταθέσουν τις μαρτυρίες τους. Σε επίπεδο εξέτασης των έργων ιστορίας με στοιχεία κοινωνικών επιστημών, εκεί διεξάγεται

επισκόπηση των πρωτογενών μελετών ή παρουσιάζονται και αναλύονται ιστοριογραφικές απόπειρες ταξινόμησης τους.

Η τελευταία μέθοδος αξιοποιείται κατά κόρον στο εγχείρημα επισκόπησης μιας εργογραφίας που καλύπτει αθροιστικά περίπου μισό αιώνα σκέψεων και προβληματισμών. Έτσι, διάφορες απόπειρες ομαδοποίησης ή μελέτης της σχέσης ιστορίας και κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα (βλ. Πετμεζίδου-Τσουλουβή 1984, Λαμπίρη-Δημάκη 1987, Κύρτσης 1996, Μηλιός 1996, Λιάκος 2001, Λαμπίρη-Δημάκη 2003) υιοθετούνται ως βάση στην οποία στηρίζεται η ανάπτυξη του επιχειρήματος. Αξίζει, τέλος, να επισημανθεί ότι στο κείμενο εργασίας η χρήση του γενικόλογου όρου 'κοινωνικές επιστήμες' αναφέρεται στο συνολικό φάσμα ακαδημαϊκών πειθαρχιών με επίκεντρο την ανάλυση ζητημάτων της κοινωνίας, όπως η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία, η πολιτική κουλτούρα, κ.α. Αντίθετα, όπου υπάρχει ανάγκη παραπομπής σε συγκεκριμένο κλάδο κοινωνικών επιστημών (λ.χ. κοινωνιολογία) αυτό γίνεται με ρητή αναφορά.

Με πυρήνα προβληματισμού αυτές τις σκέψεις η δομή που ακολουθείται στο κείμενο εργασίας είναι η εξής: το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας συγκροτείται με βάση το σχήμα της Maria Todorova (1996). Η έννοια του Βαλκανισμού άσκησε μεγάλη επίδραση τις τελευταίες δύο δεκαετίες στις προσπάθειες κατανόησης των τρόπων με τους οποίους συλλογικά σώματα κατασκευάζονται στο πλαίσιο ιεραρχημένων σχέσεων και εξουσιαστικών πρακτικών. Συνέβαλε επίσης στις προσπάθειες κατανόησης των διαδικασιών με τις οποίες τα σώματα αυτά θυματοποιούνται και αυτοστιγματίζονται εσωτερικεύοντας την πολιτισμική τους κατωτερότητα και θέτοντας ως ύψιστη επιδίωξη τους τη σύγκλιση με τις κοινότητες που αντιλαμβάνονται πλέον ως 'κανονικές'.

Στις ενότητες οι οποίες συνιστούν το κύριο σώμα μελέτης γίνεται προσπάθεια ανάδειξης αυτού του φαινομένου στην ελληνική περίπτωση με τους δύο

διαφορετικούς τρόπους που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη σελίδα. Κατά την περίοδο του μεσοπολέμου εξετάζονται το πλαίσιο εισαγωγής και θεμελίωσης ακαδημαϊκών θεσμών, εκδόσεων αλλά και η εργογραφία των διανοουμένων που προώθησαν την εισαγωγή της κοινωνιολογικής επιστήμης στην Ελλάδα. Παράλληλα, παρουσιάζονται και σχολιάζονται έργα ιστορίας με κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά, τα οποία ομαδοποιούνται σε τρεις κατηγορίες: τον ιστορικό υλισμό της μαρξιστικής σκέψης, τον κοινωνιολογικό ιδεαλισμό διανοουμένων και στοχαστών από τον χώρο της δεξιάς και του κέντρου αλλά και τον αντικοινωνιολογικό προσανατολισμό της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η ομαδοποίηση αυτών των τριών κατηγοριών επιχειρεί να αναδείξει τις διαφορετικές ιδεολογικές, αξιακές και επιστημονικές αντιλήψεις γύρω από την σχέση ιστορίας και κοινωνιολογίας και τους τρόπους που αυτή αξιοποιείται για την εξυπηρέτηση ιδιαίτερων στοχεύσεων κάθε προσέγγισης.

Κατά την φάση της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου¹ επιλέγεται μια περισσότερη επικεντρωμένη σε εύρος διερεύνηση που αποσκοπεί στη μεγαλύτερη δυνατή εμβάθυνση. Εκεί κατασκευάζεται ένα 'συγκρουόμενο' διανοητικό δίπολο που περιστρέφεται γύρω από τον άξονα ανάπτυξη – υπανάπτυξη. Ο λόγος περί ανάπτυξης εμπερικλείει ως κεντρικό επιχείρημα τον εκμοντερνισμό της ελληνικής κοινωνίας. Η επίτευξη αυτού του σχεδίου θα σηματοδοτήσει την προσέγγιση της

¹ Κατά τη μεταπολεμική περίοδο και ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1970 και μετά γίνεται αντιληπτή μια μετατόπιση που οδηγεί στην προσέγγιση της ιστορίας ως κοινωνικής επιστήμης από ορισμένους ιστορικούς στην Ελλάδα. Κάτι που δεν συνέβαινε μέχρι τότε. Η απουσία αυτής της σχέσης οφειλόταν στο γεγονός ότι οι περισσότεροι έλληνες ιστορικοί έδιναν έμφαση στη δόμηση ενός λόγου περί ελληνικού εθνικισμού και εθνικής ταυτότητας. Εξαιτίας αυτής της προτίμησης δεν είναι τυχαίο ότι οι ιστορικοί ασχολήθηκαν πολύ λιγότερο απ' ό,τι οι κοινωνικοί επιστήμονες με ζητήματα νεότερης ιστορίας, εξαιτίας της προσήλωσης που έδειχναν οι πρώτοι στην Αρχαία και Βυζαντινή Ιστορία (Δερτιλής 2004: 278-9). Κατά τον Χατζηιωσήφ, από τη δεκαετία του 1970 το πλαίσιο αυτό φαίνεται να αλλάζει, όταν και γενικεύεται η αντίληψη ότι η ιστορία είναι μια κοινωνική επιστήμη. Αλλαγή για την επίτευξη της οποίας συνέβαλλαν τρεις τουλάχιστον διακριτοί παράγοντες: πρώτον, η είσοδος στην ιστοριογραφία επιστημόνων που προέρχονταν από άλλες κοινωνικές επιστήμες. Δεύτερος παράγοντας ήταν η διάχυση στο δημόσιο λόγο εννοιών που προέρχονταν από άλλες κοινωνικές επιστήμες. Τέλος, τρίτον, λόγω της υιοθέτησης κατηγοριών της θεωρίας του Ιστορικού Υλισμού, χωρίς κάτι τέτοιο να σημαίνει απαραίτητα και αποδοχή του Μαρξισμού (Χατζηιωσήφ 2004: 285).

Ελλάδας με τον Δυτικό κόσμο. Στο πλαίσιο αυτό κατατάσσεται και η πρόθεση ενίσχυσης των κοινωνικών επιστημών με την ίδρυση και λειτουργία του Κέντρου Κοινωνικών Επιστημών Αθηνών, αλλά και άλλων ερευνητικών ιδρυμάτων. Το ΚΚΕΑ εξετάζεται εδώ, στο μεγαλύτερο δυνατό βάθος, σαν μια περίπτωση μελέτης του ιστορικού πλαισίου ίδρυσης θεσμών κοινωνικών επιστημών στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο. Κι αυτό διότι θα μπορούσε ενδεχομένως να θεωρηθεί μια από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις θεσμών κοινωνικών επιστημών στο πλαίσιο του εγχειρήματος εκμοντερνισμού. Ο αντίλογος του επιχειρήματος περί ανάπτυξης συγκροτείται με τα εργαλεία της ιστορικής κοινωνιολογίας. Τα έργα αυτά επιδιώκουν να αναδείξουν την Περιφέρεια, στην οποία συγκαταλέγεται και η Ελλάδα, ως θύμα του Δυτικού τρόπου ανάπτυξης.

Το σύνολο αυτών των προσεγγίσεων παρουσιάζουν μια πολυεπίπεδη διαμάχη η οποία γίνεται αντιληπτή σε πολλές επιμέρους όψεις τους. Οι όψεις αυτές αφορούν επιχειρήματα που ενσωματώνονται στον επιστημονικό λόγο που εκφέρουν σχετικά με το εγχείρημα εκμοντερνισμού της ελληνικής κοινωνίας, τα οποία συχνά υποκρύπτουν και πολιτικές σκοπιμότητες. Πρόκειται για ζητήματα, τα οποία θα γίνει προσπάθεια παρουσίασης τους κατά την ανάπτυξη του επιχειρήματος και θα συμπυκνωθούν στον επίλογο του κειμένου εργασίας.

1.2 Βαλκανισμός και Δυτικά Στερεότυπα

Το θεωρητικό πλαίσιο του παραδοτέου επιχειρεί να αναδείξει τους τρόπους με τους οποίους συλλογικά σώματα ετεροκατασκευάζονται και προβάλλονται ως κατώτερα. Επίκεντρο αυτής της προβληματικής είναι τα επιχειρήματα σχετικά με τις άδηλες πρακτικές που αναπτύσσει ο Δυτικός κόσμος για την κυριαρχία του σε

μεγάλες γεωγραφικές επικράτειες, όπως αυτές του Ανατολικού κόσμου και των Βαλκανίων (ενδεικτικά για τη σχετική προβληματική Dix 2015). Η παρουσίαση αυτής της θέσης θα επιδιωχθεί μέσα από δύο θεμελιώδεις προσεγγίσεις, οι οποίες προσπαθούν να αναλύσουν και να ερμηνεύσουν τα μέσα και τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται.

Ο επιστημονικός διάλογος γύρω από τέτοιου είδους ζητήματα εγκαινιάζεται με τη μελέτη του Edward Said (1978) σχετικά με τον Οριενταλισμό. Ο Said υιοθετώντας πολλά στοιχεία από την προσέγγιση του Michel Foucault (1977) σε σχέση με την επίδραση της γνώσης και της εξουσίας στη διαμόρφωση των κοινωνικών κατασκευών επεδίωξε να αναλύσει τους τρόπους με τους οποίους η Ανατολή ετεροπροσδιορίζεται από τον Δυτικό Πολιτισμό και κατασκευάζεται ως κάτι διαφορετικό.

Ωστόσο, θεμελιώδη επιρροή στη διατύπωση του επιχειρήματος που θα αναπτυχθεί παρακάτω διαδραματίζει η έννοια του «Βαλκανισμού» (Balkanism) έτσι όπως διαμορφώθηκε από τη μελέτη της Maria Todorova (1996). Η Todorova στο βιβλίο της προσπαθεί να ερμηνεύσει το πλαίσιο διαμόρφωσης της έννοιας του Βαλκανισμού. Πλαίσιο το οποίο παραπέμπει σε μια «αλλότρια» παρουσία εντός της Ευρωπαϊκής Ηπείρου. Η επικράτηση αυτής της αντίληψης οδηγεί στην κατασκευή εσωτερικών σχέσεων εξουσίας εντός της Ευρώπης μεταξύ «ισχυρής / πολιτισμένης Δύσης και αδύναμων / απολίτιστων Βαλκανίων». Η εγκαθίδρυση ενός τέτοιου στερεοτύπου εμφανίζει αμφίπλευρες επιδράσεις. Από την μια πλευρά τα Δυτικά κράτη βλέπουν τις Βαλκανικές χώρες ως κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά κατώτερες. Από την άλλη πλευρά, τα Βαλκάνια οδηγούνται στην εσωτερικευση αυτού του στίγματος ετεροπροσδιορίζοντας την εθνική τους ταυτότητα και τα σχέδια «εκμοντερνισμού» τους με βάση τα πολιτισμικά και αναπτυξιακά πρότυπα του κυρίαρχου Δυτικού παραδείγματος.

Το θεωρητικό πλαίσιο επομένως δομείται με αυτή τη λογική. Δηλαδή, μετά από τη σύντομη ανάλυση των βασικών θέσεων της θεωρίας του Said για τον Οριενταλισμό και των τρόπων που η Δύση κατασκευάζει εικόνες και αντιλήψεις για τον Ανατολικό κόσμο, ακολουθεί μια εκτενέστερη παρουσίαση του σχήματος της Τοδορονα για την περίπτωση των Βαλκανίων. Μετά την ανάπτυξη του θεωρητικού πλαισίου η συνέχεια της μελέτης θα εστιάσει στους τρόπους με τους οποίους τέτοια αντιληπτικά σχήματα περί υστέρησης ή κατωτερότητας αποτυπώνονται στη σχέση της ελληνικής ιστοριογραφίας με τις κοινωνικές επιστήμες κατά τον 20^ο αιώνα.

1.2.1 Ο Οριενταλισμός και οι Τρόποι Κατασκευής του

Η μελέτη του Edward Said (1978) για τον Οριενταλισμό έχει ασκήσει μεγάλη επιρροή στους τρόπους κατασκευής και παρουσίασης των εθνικών ταυτοτήτων και των συλλογικών σωμάτων. Ο ίδιος ο Said ορίζει τον Οριενταλισμό ως τον τρόπο σκέψης που βασιίζεται σε μια οντολογική και επιστημονική διάκριση που γίνεται μεταξύ Ανατολής και Δύσης (Said 1996: 13). Πρόκειται για μια διατύπωση που άνοιξε νέα πεδία επιστημονικού προβληματισμού, καθώς αυτή η διακριτή αναφορά μεταξύ Ανατολής και Δύσης οδήγησε σε τρόπους κατανόησης της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης. Κι αν αυτή είναι αναφορά μοιάζει αόριστη ή γενικόλογη στη μελέτη του Said μάλλον γίνεται αρκετά σαφής.

Ο Said υποστηρίζει ένα τέτοιο επιχειρήμα καθώς ο Οριενταλισμός αναφέρεται «σαν ένας δυτικός τρόπος για την κυρίαρχηση, την ανασυγκρότηση και την άσκηση εξουσίας επί της Ανατολής» (Said 1996: 14). Υπό αυτή την έννοια κατά τον Said η έννοια της Ανατολής είναι μια, Δυτικής προέλευσης, κατασκευή που επινοήθηκε προκειμένου να μετριάσει τις κατηγορίες περί Δυτικής κυριαρχίας, των συνεπειών

της αποικιοκρατίας και, ευρύτερα, των τρόπων αφήγησης με επίκεντρο την Ευρωπαϊκή Ήπειρο².

Αξιοποιώντας εργαλεία από την επιστημονική προσέγγιση του M. Foucault σχετικά με τις έννοιες της γνώσης, της εξουσίας και της θεωρίας του λόγου, επιχειρεί να σκιαγραφήσει το πρίσμα κάτω από το οποίο η Δύση βλέπει την Ανατολή. Κατά προέκταση, αναδεικνύει τους τρόπους με τους οποίους η Ανατολή προσεγγίζεται σύμφωνα με την Δυτική κουλτούρα. Κατά τον Said η εξέταση του Οριενταλισμού ως λόγου αναδεικνύει τις μεθόδους που ακολούθησε η Δύση για την συστηματική πειθάρχηση και χειραγώγηση της Ανατολής σε ένα ευρύ φάσμα τομέων, όπως το πολιτικό, το ιδεολογικό, το επιστημονικό, το στρατιωτικό (Said 1996: 14).

Με τον τρόπο αυτό ο Said προσπάθησε να αναλύσει τους τρόπους με τους οποίους ο Δυτικός κόσμος κατασκευάζει μειωτικούς χαρακτηρισμούς γενικεύοντας τους στο σύνολο του Ανατολικού. Θα μπορούσε να ειπωθεί λοιπόν ότι ο Οριενταλισμός είναι η άλλη όψη του νομίσματος του «Δυτικισμού» (Coronil 1996) δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στις μεθόδους και τα μέσα με τα οποία οι χώρες της Ανατολής κατασκευάζονται και ταξινομούνται ως κατώτερες, παρέχοντας επιστημονικά εργαλεία που νομιμοποιούν την ανάδειξη των τρόπων επιβολής του Δυτικού πολιτισμού.

² Βλ. σχετικά και την ενδιαφέρουσα αρθρογραφία γύρω από αυτό τον προβληματισμό στον ελληνικό τύπο: Γαζή (2003).

1.2.2 Ο Βαλκανισμός και οι Τρόποι Κατασκευής του

Ο Βαλκανισμός μπορεί να διαθέτει εμφανείς επιρροές από το θεωρητικό σχήμα του Οριενταλισμού, ωστόσο αναπτύχθηκε χειραφετημένα και αυτόνομα από αυτόν. Γι' αυτό δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα απλό παρακλάδι του. Άλλωστε από τις πρώτες διατυπώσεις του προσλήφθηκε περισσότερο σαν μια διαφοροποιημένη μορφή του (ενδεικτικά Bakic-Hayden 1992). Ενώ είναι βέβαιο ότι η ανάδυση του ως έννοια είναι προϊόν μακροχρόνιων διαδικασιών (Hammond 2006). Η πιο εμπειριστατωμένη μελέτη των τρόπων με τους οποίους τα Βαλκάνια κατασκευάζονται και προσδιορίζονται ως ένα ξένο σώμα από την «Πολιτισμένη» Ευρώπη είναι αυτή της Maria Todorova (1994).

Η Todorova αξιοποιώντας τις παρακαταθήκες του Οριενταλισμού του Said επιδιώκει να εξηγήσει τους τρόπους με τους οποίους μια επικράτεια κατασκευάζεται ως κάτι διαφορετικό, οδηγώντας στο συμβολικό διαχωρισμό της από το υπόλοιπο γεωγραφικό σώμα. Πεδίο εφαρμογής αυτών των πρακτικών είναι η γεωγραφική περιοχή των Βαλκανίων. Τα Βαλκάνια, αν και θεωρούνται αναπόσπαστο κομμάτι της Ευρώπης, με την αξιοποίηση μιας σειράς παραγόντων κατασκευάζονται ως περιοχή με μεγάλες αποκλίσεις από αυτή (Hammond 2006: 7). Οι ισχυρισμοί αυτοί θεωρούνται απαραίτητοι για τον στιγματισμό τους (ενδεικτικά Russell 1993) καθώς η γεωγραφική τοποθέτηση τους στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο δεν είναι δυνατό να αμφισβητηθεί (Κιτρομηλίδης 2005: 25).

Για την ανάπτυξη ενός λόγου περί διαφορετικότητας των Βαλκανίων δόθηκε έμφαση στην επίκληση σε ιστορικά και πολιτισμικά αίτια. Καταρχήν, τα Βαλκάνια για τέσσερις αιώνες ακολούθησαν μια διαφοροποιημένη ιστορική τροχιά, λόγω της κυριαρχίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Παράλληλα, η καλλιέργεια μιας

αντίληψης περί πολιτισμικής απόκλισης των Βαλκανίων από τα κυρίαρχα πρότυπα της Δυτικής Ευρώπης ενίσχυσε το επιχείρημα περί διαφοροποίησης. Η διαφοροποίηση αυτή κατασκεύαζε τα Βαλκάνια ως μια πολιτισμικά καθυστερημένη οντότητα μεταθέτοντας όλο το βάρος των ευθυνών για την κατάσταση τους σε εκείνα και, παράλληλα, νομιμοποιώντας την απουσία των ευθυνών του Δυτικού κόσμου (Todorova 1996).

Η Todorova επανεξετάζει όλους αυτούς τους ισχυρισμούς και επιδιώκει με τα εργαλεία της εθνολογίας και της κοινωνικής ανθρωπολογίας να ερμηνεύσει τους τρόπους με τους οποίους οι αφηγήσεις αυτές οδηγούν στην πολιτισμική ανωτερότητα της Δύσης έναντι των Βαλκανίων και στην κατασκευή στερεοτύπων για τα τελευταία. Κατά τον τρόπο αυτό ο λόγος περί «Βαλκανίων» καταλήγει να είναι ένας λόγος περί αποκλεισμού (Διάκος 1996: 12). Με αποτέλεσμα το γεωγραφικό όνομα των Βαλκανίων μετατρέπεται σ' ένα μειωτικό χαρακτηρισμό που τα καθορίζει και τα στιγματίζει συνολικά (Todorova 1994).

Μεγαλύτερο ωστόσο ενδιαφέρον στη μελέτη της Todorova έχει το πλαίσιο εσωτερίκευσης του στίγματος από τα ίδια τα Βαλκάνια ως οντότητα. Το πώς δηλαδή οι ίδιοι οι βαλκανικοί λαοί ενσωματώνουν τον λόγο περί κατωτερότητας στις συνειδήσεις τους (Todorova 2005). Με απλούστερους όρους ενδιαφέρον έχει πως «θυματοποιούνται». Διαθέτει λοιπόν ιδιαίτερη αξία η διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους τα ίδια τα συλλογικά σώματα οικειοποιούνται την αίσθηση περί κατωτερότητας και, επακόλουθα, διατυπώνουν στρατηγικές άμβλυνσης της διαφορετικότητάς τους. Σε μια τέτοια λογική τα πολιτισμικά κατώτερα Βαλκάνια αναζητούν τρόπους προσέγγισης της ανώτερης και κυρίαρχης Δύσης.

Πολλά από τα χαρακτηριστικά που εμπεριέχονται στον κατασκευασμένο λόγο περί Βαλκανίων υποστηρίζεται ότι μπορούν να βρουν πεδίο εφαρμογής και στην περίπτωση της Ελλάδας. Στο σχήμα που κατασκευάζεται στο κυρίως μέρος της

μελέτης επιχειρείται η παρουσίαση των αντιληπτικών ιστοριογραφικών σχημάτων που προβάλλουν την Ελλάδα ως μια περίπτωση που χαρακτηρίζεται από υστέρηση συγκριτικά πάντα με το πρότυπο αναφοράς που είναι η ανεπτυγμένη Δύση. Στο σχήμα αυτό, άλλοτε διατυπώνονται αφηγήσεις που επιδιώκουν να αμβλύνουν την υστέρηση της Ελλάδας με τη Δύση (δεξιά προσέγγιση) και άλλοτε επιδιώκουν να αναδείξουν την εξάρτηση και την εκμετάλλευση της Ελλάδας από την Δύση (αριστερή προσέγγιση). Και οι δύο προσεγγίσεις αδυνατούν να τοποθετήσουν την Ελλάδα στο επίκεντρο των ερμηνειών τους και να την αξιολογήσουν ως μια αυθύπαρκτη υπόσταση με τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της.

Αυτή είναι μια από τις πιο ενδιαφέρουσες θεωρητικές συνεισφορές της Todorova. Κι αυτό καθώς παραδέχεται πως δεν είναι τα πάντα ζητήματα κοινωνικών κατασκευών και λόγου στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες. Αντίθετα, αποδέχεται ότι πολλά από τα στοιχεία τα οποία διαστρεβλώνονται και καταλήγουν σε στερεότυπα έχουν μια πραγματική βάση (Todorova 2005: 413-415). Υπάρχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά των χωρών που σχηματίζουν τα Βαλκάνια. Αυτό όμως θα μπορούσε να αποτελέσει ένα σημείο ενίσχυσης και εμπλουτισμού της πολιτισμικής ποικιλομορφίας της ευρωπαϊκής οικογένειας. Όπως άλλωστε συμβαίνει και με άλλες διαφοροποιήσεις και ομαδοποιήσεις που εντοπίζονται (βλ. Σκανδιναβικές χώρες ή χώρες της Ηπειρωτικής Ευρώπης) στο εσωτερικό της επικράτειας της.

2. Κοινωνικές Επιστήμες και Ιστορία στον Ελληνικό Μεσοπόλεμο: Θεσμοί και Μελέτες

2.1 Τα Χαρακτηριστικά της Κοινωνιολογίας στον Ελληνικό Μεσοπόλεμο

Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα πρωτοεμφανίζεται κατά την περίοδο του μεσοπολέμου σε μια πρωτόλεια και, μάλλον, απλοϊκή μορφή. Αποτελεί προϊόν εισαγωγής από τις χώρες της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης και μεταφέρεται μέσα από τις σπουδές και τις επαφές Ελλήνων επιστημόνων σε μεγάλα ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια. Φυσικά οποιοδήποτε εγχείρημα σχολιασμού δεν μπορεί να μην συμπεριλάβει και το ιστορικό ίχνος. Η γνωριμία της Ελλάδας με την κοινωνιολογική σκέψη συντελέστηκε εντός του μεσοπολεμικού εγχειρήματος εκμοντερνισμού. Πρόκειται δηλαδή για την εμφάνιση ενός επιστημονικού κλάδου, ο οποίος εκ γενετής φανερώνει εξαρτήσεις από το πεδίο της πολιτικής. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος η χρήση της κοινωνιολογίας διέθετε περισσότερο πολιτικές επιδιώξεις, παρά επιστημονικές στοχοθετήσεις. Επρόκειτο για μια κοινωνιολογία άνευ σαφούς επιστημονικού στίγματος, μεθοδολογικής επάρκειας ή εμπειρικού χαρακτήρα με έντονες ιδεολογικές αποχρώσεις. Παρατηρείται επομένως η διάπλαση μιας, εν πολλοίς, απλουστευτικής θεώρησης με πολιτικούς σκοπούς (Κύρτσης 1996: 9).

Στην ελληνική μεσοπολεμική κοινωνιολογική πραγματικότητα κυρίαρχη είναι η Γερμανική παράδοση. Οι επιρροές της Γερμανικής κοινωνιολογικής σκέψης επικρατούν τόσο του Γαλλικού θετικισμού, όσο και του Αγγλοσαξονικού εμπειρισμού. Μια ερμηνευτική όψη του γεγονότος αυτού θα υποστήριζε ότι οφείλεται στη μεγαλύτερη συμβατότητα του Γερμανικού ρεύματος με την

τροφοδότηση πολιτικών ιδεών. Επομένως η επιλογή και η χρήση της συνταίριαζε τις επιδιώξεις του μεσοπολεμικού πολιτικού εκσυγχρονισμού (Κύρτσος 2013: 59). Η εισαγωγή των κοινωνιολογικών ιδεών συμπίπτει και αλληλοεπιδρά επομένως με την πρώτη περίοδο της Βενιζελικής διακυβέρνησης και της πρώτης φάσης αστικού εκμοντερνισμού της χώρας. Υπό μια έννοια χρησιμοποιήθηκαν ως μια παράλληλη θεωρητική νομιμοποίηση των προωθούμενων κοινωνικών μεταρρυθμίσεων. Κατ' αυτόν τον τρόπο η δεκαετία 1910-20 καλλιεργεί ένα γόνιμο έδαφος, το οποίο κεφαλαιοποιείται πολιτικά και επιστημονικά την επόμενη δεκαετία.

Αφετηριακός σταθμός της μεσοπολεμικής εμφάνισης της κοινωνιολογίας στην Ελλάδα είναι η «Κοινωνιολογική Εταιρεία» που ίδρυσε ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου το 1908 μαζί με τους Κ. Τριανταφυλλόπουλο, Θ. Πετιμεζά, Θ. Κουτούπη, Α. Δελμούζο, Π. Αραβαντινό και Α. Μυλωνά. Σκοπός της ήταν η προαγωγή φιλοσοφικών, κοινωνιολογικών και οικονομικών μελετών και την εξασφάλιση ίσων συνθηκών για την ανάπτυξη της προσωπικότητας όλων των πολιτών (Αναστασιάδης 2008). Η Εταιρεία εμπεριείχε το κράμα των επιστημονικών επιρροών του Παπαναστασίου. Έχοντας σπουδάσει κοινωνιολογία, φιλοσοφία και οικονομικά στα Πανεπιστήμια του Βερολίνου και της Χαϊδελβέργης (1901-5) και κάνοντας ένα σύντομο πέρασμα από το Λονδίνο και το Παρίσι (1905-7) εμφάνιζε επιρροές τόσο από το Μπισμαρκιανό Σωματείο Κοινωνικής Πολιτικής της Γερμανίας, όσο και της Φαβιανής Εταιρείας της Αγγλίας (Ψαλλιδόπουλος 1988). Η εμμονή του στην προώθηση των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων σε πολιτικό επίπεδο οδήγησε γρήγορα στην εξασθένιση των επιστημονικών χαρακτηριστικών της Εταιρείας. Γεγονός που ώθησε τον Παπαναστασίου στην μετεξέλιξη της σε Εταιρεία Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών το 1916, μιμούμενος την Γερμανική Εταιρεία με την αντίστοιχη ονομασία, και στόχο την εδραίωση μιας πολιτικά

ουδέτερης κοινωνιολογίας. Εταιρεία στην οποία μυείται και συμμετέχει και ο Π. Κανελλόπουλος από τα μέσα του '20 (Λαμπίρη-Δημάκη 1987: 19).

Εντός αυτής της προσπάθειας ξεκινά και η έκδοση ενός σημαντικού περιοδικού το οποίο κατάφερε να συνεχιστεί για αρκετές δεκαετίες. Πρόκειται για το *Αρχείον των Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών* που κυκλοφορεί υπό την ευθύνη του Δ. Καλιτσουνάκη. Το αρχείο του Καλιτσουνάκη δεν ήταν η πρώτη εκδοτική απόπειρα κοινωνικών επιστημών. Αντίθετα, προηγούνται κι άλλες λογοτεχνικού, πολιτικού ή επιστημονικού χαρακτήρα προσπάθειες που έμμεσα ή άμεσα αφορούν τις κοινωνικές επιστήμες. Τέτοιες πρωτοεμφανίζονται την δεκαετία του '10, όπως είναι η *Ερευνα* του Πλάτωνος Δρακούλη. Αλλά και επίσης περιοδικά όπως ο *Λαός, το Μέλλον* ή ο *Νουμάς* στα οποία εμφανίζονται προβληματισμοί γύρω από την σχέση της του γλωσσικού ζητήματος με τις κοινωνικές επιστήμες. Κάτι αντίστοιχο φαίνεται να συμβαίνει αργότερα στο περιοδικό *Αναγέννηση* του Δημήτρη Γληνού. Ενώ, αν και σπανιότερο, σημειώνεται ενδιαφέρον για την ακαδημαϊκή κοινωνιολογία και στο περιβάλλον των φιλοβασιλικών. Ενδεικτική περίπτωση είναι το περιοδικό της Νέας Πολιτικής που εκδίδει ο Καθηγητής της ΑΣΟΕΕ Ιωάννης Τουρνάκης. (Κύρτσης 1996: 122-9). Η σύντομη αναφορά στην ΑΣΟΕΕ ανοίγει ένα τρίτο σταθμό της ελληνικής κοινωνιολογίας, αυτό των Πανεπιστημίων.

Η ίδρυση εδρών Κοινωνιολογίας στα ελληνικά Πανεπιστήμια ξεκινά από τη Νομική του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης το 1929, την οποία καταλαμβάνει ο Αβροτέλης Ελευθερόπουλος. Ο Ελευθερόπουλος πριν κληθεί στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης είχε διετελέσει υφηγητής στο Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης. Τα επιστημονικά του ενδιαφέροντα επικεντρώνονταν σε ζητήματα γλωσσολογίας, κοινωνιολογίας και φιλοσοφίας με ιδιαίτερη αναφορά σε κάποια από αυτά στο έργο του Πλάτωνα αλλά και του Καντ (Καραφύλης 1989). Ο Ελευθερόπουλος έγινε ευρύτερα γνωστός για την ριζοσπαστικότητα των λόγων του για τα δεδομένα της

εποχής. Ενδεικτικές ήταν οι αντιδράσεις που είχαν προκληθεί από την Μητρόπολη Θεσσαλονίκης αλλά και σε ορισμένες περιπτώσεις και από τα όργανα της Νομικής Σχολής (Τσιρώνης 2009: 304, 309).

Η δεύτερη έδρα προκηρύσσεται λίγα χρόνια μετά στη Νομική του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1933, όπου και εκλέγεται ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Από τα δύο αυτά γεγονότα διαπιστώνεται η μερική αποδοχή της Κοινωνιολογίας στον χώρο των νομομαθών, παρά την ύπαρξη βεβαίως ισχυρών αντιδράσεων. Αντίστοιχη αποδοχή δεν υπήρξε στη Φιλοσοφική Σχολή, η οποία εναντιώθηκε εξ αρχής στον κοινωνιολογισμό θεωρώντας τον ως μια αντιεπιστημονική έκφραση του παρακμιακού νεωτερικού πνεύματος (Κύρτσης 1996: 131-4), καθώς επίσης και εξαιτίας της στενής διασύνδεσης της με τον δημοτικισμό. Το τοπίο της ακαδημαϊκής Κοινωνιολογίας ολοκληρώνεται με την Πάντειο Σχολή, η οποία εγκαινιάζεται το 1930 από τον Βενιζέλο και επιβεβαιώνει με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο το ενδιαφέρον των εκσυγχρονιστών για την προώθηση των κοινωνικών επιστημών.

2.2 Μελέτες Ιστορίας και Κοινωνικών Επιστημών στον Ελληνικό Μεσοπόλεμο

2.2.1 Ο Ιστορικός Υλισμός της Μαρξιστική Σκέψης

Ο χαρακτήρας αυτών των μελετών βλέπει την ιστορική εξέλιξη ως το αποτέλεσμα των επιμέρους σχέσεων εξουσίας. Ο οικονομικός παράγοντας είναι εκείνος που καθορίζει τη βάση των κοινωνικών και ιστορικών εξελίξεων. Δεν προξενεί έκπληξη επομένως το γεγονός πως το σύνολο αυτών των αφηγήσεων ασχολείται με τον χαρακτήρα και τη διακύμανση των ταξικών συγκρούσεων και συσχετισμών. Ωστόσο, η παράμετρος της έντονης πολιτικής επιρροής στις κοινωνικές επιστήμες του μεσοπολέμου γίνεται υπέρμετρα ορατή στην εκδοχή της Μαρξιστικής σκέψης.

Με αυτή την έννοια και με βάση τις πολιτικές εξελίξεις της εποχής, μέχρι το 1926 οι μαρξιστικές αναλύσεις (βλ. Σκληρός και Κορδάτος) υποστήριζαν πως η ελληνική επανάσταση διέθετε αστικά χαρακτηριστικά. Επομένως, υπήρχαν οι όροι και οι συνθήκες για το ξέσπασμα μιας σοσιαλιστικής επανάστασης. Με όρους ταξικής εξουσίας ως κυρίαρχη τάξη αναφερόταν η αστική και ως δύναμη κοινωνικής αλλαγής η εργατική τάξη. Οι αναλύσεις από το 1927 και μετά αναφέρουν πως η ελληνική περίπτωση εμφανίζει αποκλίσεις από τα κυρίαρχα καπιταλιστικά πρότυπα (Μηλιός 1989, Μηλιός 1996). Γεγονός που οφείλεται στις κατευθυντήριες της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Με βάση αυτές, υποστηρίζεται πως εξελικτικά παρατηρείται μια στρεβλή ανάπτυξη στον ελληνικό αστικό χώρο με έντονα τα χαρακτηριστικά της καθυστέρησης και της εξάρτησης από το Διεθνές περιβάλλον. Ο χαρακτήρας λοιπόν της ελληνικής ανάπτυξης δεν ήταν αστικός, όπως μέχρι τότε θεωρούνταν, αλλά «αστικοσιφλικάδικος». Καθώς δεν αποτινάχτηκαν εντελώς τα

φεουδαρχικά χαρακτηριστικά της προεπαναστατικής περιόδου. Επακόλουθο αυτών των ισχυρισμών ήταν πως η επανάσταση θα έπρεπε να διαθέτει αστικοδημοκρατικό χαρακτήρα με γρήγορα χαρακτηριστικά μετατροπής της σε προλεταριακή επανάσταση (Απόφαση 8^{ης} Ολομέλειας του ΚΚΕ 1934).

Έτσι, η συζήτηση γύρω από τον κοινωνικό σχηματισμό επισκιάζεται από την κυριαρχία του Σοβιετικού Μαρξισμού. Μια τέτοια συγκυρία συγκεντρώνει αξιοσημείωτες εσωτερικές θεωρητικές διαμάχες στους κόλπους της Μαρξιστικής σκέψης, οι οποίες επιχειρείται να συμπυκνωθούν παρακάτω. Από την μια πλευρά, η πρώιμη μελέτη του Σκληρού στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, τα πρώτα γραπτά του Κορδάτου μέχρι το 1927, καθώς και μελέτες διαφωνούντων της κυρίαρχης κομματικής γραμμής, όπως οι Παντελής Πουλιόπουλος και Σεραφείμ Μάξιμος υποστηρίζουν τον καπιταλιστικό χαρακτήρα της ελληνικής ανάπτυξης και, συνακόλουθα, την αναγκαιότητα της άμεσης σοσιαλιστικής επανάστασης. Από την άλλη μεριά, οι μετέπειτα αναθεωρήσεις του Κορδάτου, καθώς και άλλες μελέτες αργότερα, όπως του Ζεύγου, επιδιώκουν την ανάδειξη των Φεουδαρχικών κατάλοιπων της ελληνικής κοινωνικής δομής και τάσσονται υπέρ της αστικοδημοκρατικής επανάστασης.

Χαρακτηριστικότερη όλων ήταν η διαμάχη μεταξύ Κορδάτου και Ζεύγου από την οποία διαφαίνονται και οι άρρητες πολιτικές επιδιώξεις στη χρήση της ιστορίας. Ουσιαστικά ο λόγος αυτής της διαμάχης δεν αφορούσε μόνο τον χαρακτήρα της επανάστασης του 1821 αλλά και τον χαρακτήρα και την μορφή που θα έπρεπε να πάρει η επανάσταση που οραματίζονταν οι Έλληνες κομμουνιστές κατά την περίοδο του μεσοπολέμου (Ηλιού 1976: 32).

Ξεκινώντας αναλυτικότερα από την πρώτη προσέγγιση οι απαρχές της μαρξιστικής σκέψης στην Ελλάδα προέρχονται από τον Γεώργιο Σκληρό. Πηγαίνοντας να σπουδάσει Ιατρική στην Μόσχα ελκύεται από τις σοσιαλιστικές

ιδέες και γίνεται μαθητής του Γεωργίου Πλεχάνωφ. Εκδίδοντας το *Κοινωνικό Ζήτημα* (1908) καταπιάνεται με τον χαρακτήρα της ελληνικής επανάστασης. Μέσα από σχηματικές αναφορές επιχειρεί περιγραφικές αναλύσεις για την ταξική πάλη και προσπαθεί να κάνει αντιστοιχήσεις μεταξύ σταδίων κοινωνικής ανάπτυξης και κοινωνικών τάξεων (αριστοκράτες – ευγενείς, αστοί – κεφαλαιοκράτες, προλετάριοι – εργάτες). Σχετικά με την ελληνική επανάσταση προχωρά στην κωδικοποίηση των θετικών παραγόντων της που είναι κατά την γνώμη του: η οικονομική ανάπτυξη, η αφύπνιση της εθνικής ή αστικής συνείδησης, η απόκτηση σχετικής εμπειρίας σε στρατιωτικές επιχειρήσεις και η βοήθεια από το εξωτερικό. Τα αστικά γνωρίσματα της επανάστασης, κατά τον Σκληρό, καταφέρνουν τελικά να επικρατήσουν επί των αριστοκρατικών δομών με την επιβολή του αστικού Συνταγματικού Χάρτη το 1844.

Από την άλλη πλευρά ο Κορδάτος, που θεωρήθηκε συνεχιστής του έργου του Σκληρού, σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας και, αυτοδίδακτα, ασχολήθηκε με την ελληνική ιστορία. Η *Κοινωνική Σημασία της Επαναστάσεως* (1924) αποτελεί ένα έργο που τραβάει τα βλέμματα της εποχής. Στο έργο αυτό χαρακτηρίζονται ως ακοινωνιολόγητοι όσοι ιστορικοί παραβλέπουν τον υλιστικό χαρακτήρα της ιστορίας ή επικεντρώνονται σε προσωποκεντρικές αφηγήσεις. Με την έμφαση στην κοινωνική διάσταση της Επανάστασης του '21 ο Κορδάτος επιδιώκει την αποδόμηση της αντίληψης περί εθνικής συνέχειας του ελληνισμού από την αρχαιότητα μέχρι την σύσταση του ελληνικού κράτους. Επιχειρεί να αναδείξει τα αστικά και ταξικά χαρακτηριστικά της ελληνικής επανάστασης εναντίον της Τουρκικής Φεουδαρχίας και Απολυταρχίας.

Η προσήλωση του Κορδάτου στην Κομμουνιστική Διεθνή τον ωθεί αργότερα σε αναθεώρηση των θεωρητικών του τοποθετήσεων. Από το '27 εναρμονίζεται με τις αποφάσεις της για τον χαρακτήρα της Ελλάδας και υπερτονίζει τα βαθιά εδραιωμένα φεουδαρχικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας. Στο νέο του

ερμηνευτικό σχήμα ο Κορδάτος υποστηρίζει πως η ελληνική επανάσταση δεν επιφέρει βαθιές τομές σε επίπεδο κοινωνικής εξουσίας. Οι προεπαναστατικές σχέσεις θεωρεί ότι εξακολουθούν να υφίστανται μέχρι το Κίνημα στο Γουδί, καθώς η προεπαναστατική κυριαρχία της ολιγαρχίας ανάγκασε την μετεπαναστατική αστική τάξη σε συνθηκολόγηση με αποτέλεσμα να έχουμε το φαινόμενο του αστικοτσιφλικαδισμού (Μηλιός 1996: 26-7).

Η εσωτερική διαμάχη στη Μαρξιστική προσέγγιση, παρά τις όποιες επιμέρους διαφοροποιήσεις και αποκλίσεις, εξακολουθεί να εμπεριέχει εξαρτήσεις και επιρροές από τις κατευθύνσεις και τις αποφάσεις της κομματικής παραμέτρου. Έτσι τα φαινόμενα διαγραφών ή αποχωρήσεων από το Κομμουνιστικό κόμμα αντικατοπτρίζονται και σε επίπεδο θεωρητικών διατυπώσεων. Αφενός οι Π. Πουλιόπουλος και Σ. Μάξιμος ασκώντας αντιπολίτευση υποστηρίζουν πως ο χαρακτήρας της ελληνικής ανάπτυξης ήταν καπιταλιστικός. Αφετέρου, οργανικά διασυνδεδεμένες κομματικές αναφορές, όπως αυτή του Γιάννη Ζεύγου, επιχειρηματολογούν υπέρ της νέας κατεύθυνσης περί αστικοτσιφλικαδισμού.

Ο σχηματισμός αντιπολιτευτικής ομάδας από τον Πουλιόπουλο το 1927, όταν διαγράφηκε από το ΚΚΕ, η οποία αργότερα ενώθηκε με την διεθνή αντιπολίτευση του Τρότσκι, δίνει το έναυσμα σε μια συστηματική κριτική εναντίον της σταλινοποίησης του. Η συνολική αυτή κριτική αντικατοπτρίζεται στο βιβλίο που εκδίδει το '34 με τίτλο *Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική Επανάσταση στην Ελλάδα*. Το οποίο θεωρήθηκε ως απάντηση στην απόφαση της 8^{ης} Ολομέλειας του '34 που αποφάσισε ότι η Ελλάδα διαθέτει χαρακτηριστικά αστικοτσιφλικαδισμού. Η ανάλυση του Πουλιόπουλου προσπαθεί να δείξει ότι η ελληνική οικονομία και κοινωνία έχει μπει σε μια τροχιά μεγάλων μεταβολών, αποδεικνύοντας ότι οι θεωρούμενες "προκαπιταλιστικές" μορφές στην Ελλάδα δεν ήταν "φεουδαρχικά υπολείμματα", αλλά μορφές συντηρούμενες από το σύγχρονο κεφάλαιο.

Στο ίδιο μήκος κύματος στέκεται και ο Μάξιμος, ο οποίος ωστόσο αποτελεί μια εξαίρεση, εξαιτίας της καλής θεωρητικής του συγκρότησης. Οι αναλύσεις του Μάξιμου εμφανίζουν συστηματική προσήλωση στις αρχές της Μαρξιστικής θεωρίας. Κάτι που γίνεται αντιληπτό στο *Κοινοβούλιο ή Δικτατορία* (1930). Εκεί αναλύεται η πυκνή περίοδος από το κίνημα στο Γουδί μέχρι και το 1928. Έμφαση παρέχεται στην περίοδο του Εθνικού Διχασμού (1915-7) και σε ότι ακολούθησε μετά την Μικρασιατική καταστροφή. Ο Εθνικός Διχασμός προβάλλεται ως μια πολιτική σύγκρουση προώθησης των στρατηγικών συμφερόντων του ελληνικού αστισμού. Η ιδιαιτερότητα της ανάλυσης του Μάξιμου έγκειται στο γεγονός ότι αποτελεί μια από τις ελάχιστες που βλέπουν την ιστορία αυτή ως ιστορία πάλης των τάξεων. Δηλαδή μια αυστηρά μαρξιστική ανάλυση η οποία εξάγει συμπεράσματα μέσα από τις πηγές και όχι με βάση μόνο την πολιτική του ιδεολογία (Μηλιός 1996: 42).

Τέλος, αξίζει να επισημανθούν άλλες αναφορές όπως του Ζεύγου, οι οποίες θεωρούνται κομματικές ερμηνείες του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Ο Ζεύγος στο βιβλίο του *Σύντομη Μελέτη της Νεοελληνικής Ιστορίας* (1945) θεωρεί ότι η εθνική συνείδηση που διαμορφώνεται δεν αποκόπτεται από τον Βυζαντινό συντηρητισμό. Κάθε μια από τις κοινωνικές τάξεις (εμπορικοτραπεζικό κεφάλαιο, προεστοί, φαναριώτες, κλπ) εμπλέκονται στην επαναστατική διαδικασία εξυπηρετώντας τα συμφέροντα τους. Δεν αναγνωρίζει δηλαδή αυτόνομη και ηγεμονική δράση της αστικής τάξης, προκειμένου να τεκμηριώσει την θέση του περί «Αστικοτσιφλικιάδικης» επανάστασης και την επακόλουθη αστικοδημοκρατική επανάσταση που πρέπει να φέρει το προλεταριάτο. Για τον λόγο αυτό θεωρεί την αστική τάξη συμβιβασμένη με τα φεουδαρχικά στοιχεία.

Η προβληματική περί αστικοτσιφλικιάδικου χαρακτήρα της ελληνικής ανάπτυξης τροφοδοτεί τον διάλογο γύρω από τον εκμοντερνισμό της ελληνικής κοινωνίας με μια διάσταση η οποία στη μεταπολεμική περίοδο καθίσταται κυρίαρχη. Οι

προσεγγίσεις περί υπανάπτυκτου και εξαρτημένου καπιταλισμού θα εμφανιστούν δυναμικά στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες διευρύνοντας ποιοτικά και ποσοτικά τον σχετικό διάλογο. Θα μπορούσαν επομένως, υπό αυτή την έννοια, οι θεωρίες περί αστικοτσιφλικάδικου κοινωνικού σχηματισμού να θεωρηθούν ως πρόδρομοι των προσεγγίσεων γύρω από την ελληνική καπιταλιστική υπανάπτυξη³.

2.2.2 Η Ιδεαλιστική Προσέγγιση

Οι προσεγγίσεις του Ιδεαλισμού επικεντρώνονται σε εκ διαμέτρου αντίθετες διαστάσεις από τον ιστορικό υλισμό. Αυτές αποτελούνται κυρίως από τις θεματικές της ιστορίας των ιδεών και των κοινωνικών θεωριών, καθώς επίσης και από το έργο των κυριότερων εκπροσώπων τους. Βασικότερος εκφραστής της ιδεαλιστικής εκδοχής της κοινωνιολογίας είναι ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος. Οι σπουδές του Κανελλόπουλου στη Νομική της Αθήνας και, μεταπτυχιακά, στις Πολιτικές Επιστήμες και την Φιλοσοφία στα Πανεπιστήμια της Χαϊδελβέργης και του Μονάχου τον οδηγούν στην ενασχόληση του και με κοινωνιολογικά ζητήματα. Κάτι που επικυρώνεται με την έναρξη διδασκαλίας μαθημάτων Κοινωνιολογίας στη Νομική της Αθήνας το 1929.

Το έργο του Κανελλόπουλου κατά τον μεσοπόλεμο αφορά θεωρητικές εκδοχές της Κοινωνιολογίας. Κυρίως καταπιάνεται με την Γερμανική Κοινωνιολογία, από την οποία προέρχονται και οι επιρροές του. Στη συνέχεια επικεντρώνεται στην παράθεση του έργου μεγάλων θεωρητικών όπως των Spencer, Comte, Weber, αλλά ακόμη και του Marx, για τον οποίο θα υπάρξει αναλυτικότερη αναφορά παρακάτω.

³ Βλ. επίσης τα κείμενα των Π. Στάθη και Α. Φραγκιάδη στο ίδιο ερευνητικό πρόγραμμα «Η Ελληνική Ιστοριογραφία στον 20^ο Αιώνα: Η Προβληματική για την Εθνική Ταυτότητα και τον Εκμοντερνισμό».

Η ορθότητα όλων αυτών των προσεγγίσεων κρίνεται κάτω από το πρίσμα της Ιδεαλιστικής προσέγγισης. Παρά τις υποψίες για ιδεολογική μεροληψία, οι αναλύσεις του Κανελλόπουλου φαίνονται συστηματικές και μεθοδολογικά επαρκείς, συγκριτικά με τις υπόλοιπες της περιόδου.

Το 1930 ο Κανελλόπουλος συγγραφεί το λήμμα *Κοινωνιολογία* στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια. Ο ορισμός του διατυπώνει την σχέση μεταξύ ιστορίας και κοινωνιολογίας. Σύμφωνα με αυτό και οι δύο ασχολούνται με τα κοινωνικά φαινόμενα αλλά σε διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης. Η Κοινωνιολογία τροφοδοτείται με στοιχεία που συγκεντρώνει η επιστήμη της Ιστορίας, τα οποία τα κατηγοριοποιεί και προχωρά σε γενικεύσεις. Οι εννοούμενες από τον Κανελλόπουλο ομαδοποιήσεις και γενικεύσεις θεμελιώνονται επάνω σε μια ιστορικοφιλοσοφική διάσταση. Σε μια διάσταση των ιδεών. Επομένως κυρίαρχο σημείο είναι η ιστορική διάσταση των ιδεών και όχι της ύλης, όπως συνέβη με τις προσεγγίσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω. Κάτι τέτοιο γίνεται αντιληπτό, κυρίως, μέσα από δύο μελέτες: το *Ιστορία και Κριτική των Κοινωνιολογικών Θεωριών* (1929) και την *Κριτική του Ανάλυση προς την Θεωρία του Ιστορικού Υλισμού* (1931) και του θεμελιωτή της.

Το *Ιστορία και Κριτική των Κοινωνιολογικών Θεωριών* (1929) αποτελεί ένα εγχειρίδιο μέσα από το οποίο ο Κανελλόπουλος προχωρά σε οργανωμένη παρουσίαση θεωρητικών διαστάσεων της κοινωνιολογικής σκέψης. Προσπαθεί να διατυπώσει μια οργανωτική και μεθοδολογική δομή της κοινωνιολογικής θεωρίας, διακρίνοντας την από άλλες επιστήμες, όπως την Κοινωνική Φιλοσοφία ή την Πολιτική. Στη συνέχεια επιδιώκει μια επιμέρους κατηγοριοποίηση των κοινωνιολογικών θεωριών. Παραθέτει έργα κοινωνιολόγων όπως των Comte, Spencer, Weber κ.α. από τα οποία επιδιώκει να αντλήσει τα μεθοδολογικά στοιχεία της Κοινωνιολογίας. Ενώ το δεύτερο μέρος της μελέτης του αφιερώνεται στην

εστίαση και αυτόνομη εμβάθυνση επάνω στα έργα των Saint-Simon, Comte και Spencer. Έτσι δημιουργείται ένας τρόπος προβολής της κοινωνιολογίας αποκλειστικά από νοήματα και αφαιρετικές έννοιες που οδηγεί σε μια εντύπωση αυθαίρετων νοηματικών κατασκευών (Κύρτσης 1996: 197). Από το έργο του Κανελλόπουλου δεν εκλείπει και η αναφορά στον Μαρξ, κάτι που δύο χρόνια αργότερα γίνεται με τρόπο συστηματικότερο και αυτόνομο.

Κάτι τέτοιο, αναμφισβήτητα δημιουργεί εκπλήξεις. Ο Κανελλόπουλος ούτε ιδεολογικά, ούτε μεθοδολογικά δεν είναι υποστηρικτής του ιστορικού υλισμού. Για την κατανόηση του επιχειρήματος και των συμπερασμάτων που καταλήγει χρειάζεται μια προσεκτική και συνολική ανάγνωση του συγκεκριμένου, αλλά, και προγενέστερων γραπτών του. Κατά τον Κανελλόπουλο ο ιστορικός υλισμός διαβρώνει τις πνευματικές κατευθύνσεις και οδηγεί σε παρερμηνείες. Κατά την γνώμη του ο σοσιαλισμός έτσι όπως διαμορφώθηκε στην τελική του μορφή βασίσθηκε σχεδόν αποκλειστικά στο στοιχείο της ύλης. Πρόκειται για έναν παρερμηνευμένο σοσιαλισμό, καθώς ο πραγματικός σοσιαλισμός διαθέτει πνευματικά, και όχι υλιστικά, χαρακτηριστικά. Κατ' αυτόν τον τρόπο καταλήγει ότι ο υλισμός αλλοιώνει την ουσία του σοσιαλισμού, η οποία είναι η επίτευξη της ελευθερίας του πνεύματος και της ελευθερίας της θελήσεως. Διαστάσεις τις οποίες η ιδέα της ιστορικής νομοτέλειας και του υλισμού συρρικνώνουν και διαβρώνουν (Κύρτσης 1996: 198-9).

2.2.3 Ο Αντικοινωνιολογικός Προσανατολισμός της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών

Το τοπίο ολοκληρώνεται με την αναφορά στις θέσεις που βρίσκονται ενάντια στις κοινωνικές επιστήμες. Η στάση αυτή εντοπίζεται κυρίως στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και εμπεριέχει ευρύτερες αναγνώσεις και συνδηλώσεις. Η Φιλοσοφική αντιδρούσε σε οποιαδήποτε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση με υποψίες υπέρ του δημοτικισμού (Μοσχοβίτη 2008: 14). Ήταν απολύτως αναμενόμενο επομένως να βρίσκεται σε ευθεία αντίθεση προς τον αναπτυσσόμενο κλάδο της Κοινωνιολογίας. Αντιδράσεις οι οποίες υποκινούνταν από ένα σκληρό πυρήνα Καθηγητών.

Κύριοι εκφραστές αυτής της εναντίωσης ήταν ο Φιλόσοφος Θεόφιλος Βορέας (ενδεικτικά Βορέας 1935) και ο Ιστορικός Κωνσταντίνος Άμαντος (ενδεικτικά Άμαντος 1940 και Άμαντος 1977), αλλά, και ο επίσης Ιστορικός Νικόλαος Βλάχος. Κύριο επιχείρημα των δύο πρώτων ήταν πως οι διαχρονικές αξίες της κλασικής Ελλάδας δεν αφήνουν κανένα άλλο περιθώριο αξιακού προσανατολισμού. Επρόκειτο για μια αντίληψη «τεχνοκρατικού εθνικισμού». Δεδομένης της αρχαιοελληνικής υπερεπάρκειας σε αξίες αποκλειστικό μέλημα της σύγχρονης Ελλάδας έπρεπε να είναι η έμφαση στην τεχνολογική ανάπτυξη και σε μια σθεναρή εξωτερική πολιτική. Επομένως, όχι μόνο η Κοινωνιολογία, αλλά συνολικά ο περαιτέρω αναστοχασμός στις ανθρωπιστικές επιστήμες θεωρούσαν ότι δεν εξυπηρετούν το ζητούμενο. Δηλαδή την αύξηση της στρατιωτικής και οικονομικής ισχύος της χώρας.

Μια διαφοροποιημένη περίπτωση Καθηγητή της Φιλοσοφικής θα μπορούσε να θεωρηθεί αυτή του Νικολάου Βλάχου. Ο Νικόλαος Βλάχος διετέλεσε έκτακτος

Καθηγητής Ιστορίας της Νεότερης Ευρώπης και της Ελλάδας στη Φιλοσοφική Σχολή, όσο και στο Πάντειο, με αντικείμενο την Πολιτική Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας. Κατά την γνώμη του η Ιστορία πολύ δύσκολα θα μπορούσε να επικοινωνήσει με την Κοινωνιολογία, καθώς τους υφίστανται αγεφύρωτα θεωρητικά και μεθοδολογικά χάσματα. Η βασικότερη κριτική του αφορούσε τον γενικό χαρακτήρα της Κοινωνιολογίας, ο οποίος δεν αφήνει περιθώρια δράσης στον ειδικό χαρακτήρα της ιστορίας. Η Κοινωνιολογία, υποστήριζε, ασχολείται με τις γενικές και τυπικές μορφές της διαβίωσης και με τους παράγοντες που τις διαμόρφωσαν. Σε αντίθεση με αυτό, η Ιστορία επικεντρώνεται στο ειδικό και το προσωπικό. Για τον λόγο αυτό στεκόταν ιδιαίτερα επικριτικός προς όσους κοινωνιολόγους θεωρούσαν ότι η ιστορία ταυτίζεται με την κοινωνιολογία ή, ακόμη περισσότερο, σε όσους την βλέπουν ως ένα οργανικό της κομμάτι (Μοσχοβίτη 2008: 55).

3. Κοινωνικές Επιστήμες στην Ελλάδα κατά την Πρώτη Μεταπολεμική Δεκαετία: Θεσμοί και Μελέτες

3.1 Η 'Σχολή' του Εκμοντερνισμού και η Εφαρμογή της στις Κοινωνικές Επιστήμες

Οι Απόψεις περί Σταθερότητας και Οικονομικής Ανάπτυξης

Η έκβαση του εμφυλίου πολέμου είχε σαν αποτέλεσμα την κατάταξη της Ελλάδας στη σφαίρα επιρροής του Δυτικού κόσμου. Μέσα από μια σειρά εξελίξεων και γεγονότων διαμορφώθηκε ένας λόγος ανάπτυξης που αποσκοπούσε στη σύγκλιση

της Ελλάδας με τα πρότυπα των χωρών της Δύσης. Για την εκπλήρωση αυτού του φιλόδοξου στόχου η Ελλάδα θα έπρεπε καταρχήν να αποκαταστήσει τις αμέτρητες ζημιές που είχε υποστεί από τις περιόδους των πολεμικών συρράξεων. Με δεδομένη την οικονομική και κοινωνική εξαθλίωση κάτι τέτοιο θα ήταν εφικτό μόνο μέσα από την παροχή οικονομικής και τεχνικής βοήθειας από τις πλουσιότερες, φίλα προσκείμενες, Δυτικές χώρες (Σταθάκης 2003: 51).

Στο πλαίσιο αυτό ιδιαίτερη θεωρήθηκε η επιστημονική συμβολή δύο οικονομολόγων: του Καθηγητή Κ. Βαρβαρέσου και του Καθηγητή Ξ. Ζολώτα. Ο Βαρβαρέσος σπούδασε Νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, από το οποίο αναγορεύτηκε διδάκτωρ το 1906 με θέμα διατριβής στην πληθυσμιακή θεωρία του Malthus. Στη συνέχεια επέλεξε να κατευθυνθεί για σπουδές στατιστικής στη Γερμανία. Τις σπουδές αυτές αξιοποίησε κατά τα πρώτα χρόνια διακυβέρνησης των Φιλελευθέρων και του Ελ. Βενιζέλου ως Τμηματάρχης Στατιστικής στο Υπουργείο Γεωργίας (Κωστής 2002: 22-3). Κατά τα πρώτα μετεμφυλιακά χρόνια ο Κ. Βαρβαρέσος καλείται από την Κυβέρνηση Πλαστήρα να αναλάβει την εκπόνηση μιας έκθεσης σχετικά με τα βασικά οικονομικά προβλήματα της Ελλάδας και τους τρόπους αντιμετώπισης τους.

Η περίφημη έκθεση Βαρβαρέσου (1952) αποσκοπούσε στη θεμελίωση των πρωταρχικών βάσεων για την ανόρθωση της ελληνικής οικονομίας. Ο Βαρβαρέσος ήταν υποστηρικτής του κενσινιανισμού και επιχείρησε να διατυπώσει ένα οικονομολογικό σχέδιο με έμφαση στη νομισματική σταθερότητα και μια μορφή οικονομικής πολιτικής βασισμένης στην κρατική παρέμβαση. Στην έκθεση του επεσήμανε τρεις βασικές προϋποθέσεις για την εκπλήρωση των βασικών στόχων της οικονομικής πολιτικής: πρώτον η νομισματική σταθερότητα, δεύτερον η ριζική αναδιοργάνωση του διοικητικού μηχανισμού και, τρίτον, η μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων (Κωστής 2002: 63-5). Οι προϋποθέσεις αυτές θεωρούνταν πολύ

σημαντικές κατά τον Βαρβαρέσο τόσο για την οικονομική σταθερότητα της χώρας, όσο και για την ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας. Χωρίς την εκπλήρωση τους θεωρούσε πολύ δύσκολη την επίτευξη αυτών των στόχων.

Ο Ξενοφών Ζολώτας σπούδασε και εκείνος νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και εκπόνησε την διδακτορική του διατριβή στο Πανεπιστήμιο της Λειψίας επάνω σε ζητήματα εκβιομηχάνισης της Ελλάδας. Πραγματοποίησε επίσης σπουδές οικονομικών στο Παρίσι και την Αγγλία. Η έναρξη της ακαδημαϊκής του καριέρας (1928), ως υφηγητής, στο Πανεπιστήμιο Αθηνών συμπίπτει με την περίοδο διακυβέρνησης του Ελ. Βενιζέλου (1928-1932), όπου του προτάθηκε να αναλάβει και κυβερνητικό αξίωμα που δεν αποδέχθηκε. Σε αντίθεση με τον κρατικό παρεμβατισμό που υποστήριζε ο Βαρβαρέσος οι απόψεις του Ζολώτα ήταν υπέρ της ελάχιστης παρέμβασης στο πεδίο της οικονομίας (Ψαλλιδόπουλος 2011). Οι όποιες προτάσεις του περιορίζονταν σε ζητήματα νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής με σκοπό την επίδραση τους στην ιδιωτική οικονομία. Στο κομμάτι της νομισματικής πολιτικής θεωρούσε σημαντική την επίτευξη ισοτιμίας της δραχμής με τα ξένα νομίσματα. Ενώ, για την εξυγίανση του δημοσιονομικού τομέα τασσόταν υπέρ των περικοπών των δαπανών (Σταθάκης 2004: 56-7).

Οι παραπάνω οικονομολόγοι αποτέλεσαν δύο κεντρικές φυσιογνωμίες που επεδίωξαν την οικονομική ανασυγκρότηση που θα οδηγούσε στη σταθεροποίηση της Ελλάδας σε επίπεδα κοντά στα αντίστοιχα των χωρών της Δυτικής Ευρώπης. Ανεξαρτήτως έκβασης ο λόγος περί οικονομικής σταθεροποίησης και ανάπτυξης έθετε ως επίκεντρο την σύγκλιση με τις χώρες αυτές. Γεγονός που αργότερα διευρύνθηκε και προς άλλες διαστάσεις, πέραν των οικονομικών. Μια από αυτές τις διαστάσεις είναι και εκείνη των κοινωνικών επιστημών. Πτυχή που με μια ευρύτερη προσέγγιση εκμοντερνισμού επιχειρήθηκε να εισαχθεί σε πολλές επιμέρους γεωγραφικές επικράτειες της Περιφέρειας.

Η Σχολή του Εκμοντερνισμού και η Εφαρμογή της στις Κοινωνικές Επιστήμες στην Ελλάδα

Αυτό που επί της ουσίας κάνει η σχολή του εκσυγχρονισμού είναι η «προτυποποίηση» των ανεπτυγμένων χωρών της Δυτικής Ευρώπης και των Η.Π.Α. και η προβολή τους ως παράδειγμα ανάπτυξης για τις υπόλοιπες. Η προβολή του παραδείγματος αυτού ως κυρίαρχου αναγκάζει όλο τον υπόλοιπο κόσμο που στέκεται κάτω από την σφαίρα επιρροής τους να ακολουθήσει συγκεκριμένα ιστορικά μονοπάτια εκμοντερνισμού. Η αναγκαιότητα αναπτυξιακής «κανονικοποίησης» των χωρών της Περιφέρειας οδηγεί στην εμπλοκή κοινωνικών επιστημόνων με σκοπό να εντοπίσουν τα αίτια του προβλήματος και να προτείνουν λύσεις αντιμετώπισης του (Πετμεζίδου 2005: 14-5).

Η προώθηση αυτού του μακροπρόθεσμου σχεδίου στις χώρες της Περιφέρειας ανατέθηκε στους Διεθνείς Οργανισμούς. Με βάση την θεωρία του ανθρωπίνου κεφαλαίου διεξήχθη ένας διεθνής καταμερισμός εκπαιδευτικών και ερευνητικών δραστηριοτήτων (Πεσμαζόγλου 1995). Στο πλαίσιο αυτό η ανάπτυξη της κοινωνικής έρευνας συμπεριλαμβάνεται στους μεταπολεμικούς στόχους εκμοντερνισμού των χωρών της Δύσης. Η συνειδητοποίηση του θετικού ρόλου που θα μπορούσαν να παίξουν οι κοινωνικές επιστήμες στην ανασυγκρότηση του καπιταλιστικού συστήματος και η ανάγκη αντιπαραβολής μιας εναλλακτικής κοινωνικής προσέγγισης στον υπό ανάπτυξη Ψυχρό Πόλεμο οδήγησε την συμπερίληψη των κοινωνικών επιστημών στην κρατική πολιτική των Δυτικών χωρών (Κονιαβίτης 2009).

Έτσι, η ίδρυση του Κέντρου Κοινωνικών Επιστημών Αθηνών, υπό την αιγίδα της UNESCO, αποτελεί ένα παράδειγμα του εγχειρήματος προαγωγής του εκμοντερνισμού της ελληνικής κοινωνίας στα πρότυπα των ανεπτυγμένων Δυτικών χωρών. Γεγονός που επηρεάζει το ελληνικό τοπίο των κοινωνικών επιστημών πολυδιάστατα. Η λειτουργία του ΚΚΕΑ ταυτίζεται με την εισαγωγή εμπειρικών μεθόδων κοινωνικής έρευνας στην Ελλάδα. Παράλληλα σηματοδοτεί τον εμπλουτισμό των κοινωνικών επιστημών με νέα επιστημονικά πεδία, όπως η κοινωνική ανθρωπολογία, η πολιτική κουλτούρα, η ανθρωπογεωγραφία, κ.α.

3.1.1 Μελέτη Περίπτωσης: Το Κέντρο Κοινωνικών Επιστημών Αθηνών ως Εγχείρημα Εκμοντερνισμού των Κοινωνικών Επιστημών στην Ελλάδα

Η δραστηριοποίηση των Διεθνών Οργανισμών στο πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής κατά τις πρώτες δεκαετίες της μεταπολεμικής περιόδου αντικατοπτρίζει την βαρύνουσα σημασία που αποκτούσε η εκπαίδευση στις αντιλήψεις σχετικά με τον εκμοντερνισμό των κοινωνιών. Έπειτα από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο το αναπτυξιακό σχέδιο των χωρών της Δύσης συνδέθηκε με τον κρατικό παρεμβατισμό της κεϋνσιανής θεώρησης. Πρωταρχικό ρόλο στη νέα οικονομική πολιτική κλήθηκε να διαδραματίσει η εκπαίδευση, καθώς εκλήφθηκε ως ένας σημαντικός παράγοντας ανάπτυξης. Η θεωρία του ανθρωπίνου κεφαλαίου αποτέλεσε την βασική θεωρία σύζευξης εκπαίδευσης και ανάπτυξης επηρεάζοντας την εκπαιδευτική πολιτική της Δύσης.

Η επικράτηση της θεωρίας του εκμοντερνισμού του Rostow (1960) παρείχε ώθηση στην λήψη ορισμένων πρωτοβουλιών αστικού εκσυγχρονισμού των αναπτυσσόμενων χωρών της Δύσης. Σύμφωνα με αυτή τη νεοκλασική θεώρηση οι

κοινωνίες περνούν από πέντε στάδια ανάπτυξης ξεκινώντας από αυτό της παραδοσιακής οικονομίας και καταλήγοντας σ' αυτό της μαζικής κατανάλωσης. Σε αυτό το πλαίσιο η εξελικτική αυτή προσέγγιση προσέδιδε στα φαινόμενα υπανάπτυξης έναν μεταβατικό χαρακτήρα. Η υπέρβαση των παραδοσιακών κοινωνιών θα γινόταν εφικτή μέσω της θεωρίας του εκμοντερνισμού (modernization). Μοντέλο το οποίο κυριάρχησε μεταπολεμικά στις κοινωνικές επιστήμες του Δυτικού Κόσμου. Το κύριο σημείο αυτής της θεωρίας ήταν ότι η ανάπτυξη των χωρών της Περιφέρειας θα έπρεπε να διεξαχθεί στα πρότυπα των Δυτικών βιομηχανικών κρατών. Επομένως οι χώρες της Περιφέρειας έπρεπε να προσεγγίσουν τα επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης των ανεπτυγμένων χωρών της Δύσης. Με άλλα λόγια οι αναπτυσσόμενες χώρες θα έπρεπε να περάσουν από την παραδοσιακή στη σύγχρονη μορφή τους ακριβώς όπως οι ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης. Η αναβάθμιση του ρόλου της εκπαίδευσης κρίθηκε καθοριστικός παράγοντας για την επίτευξη του εκσυγχρονισμού των αναπτυσσόμενων κοινωνιών (Προβατά 2005).

Η προώθηση αυτού του μακροπρόθεσμου σχεδίου στις χώρες της Περιφέρειας ανατέθηκε στους Διεθνείς Οργανισμούς, οι οποίοι κάτω από ένα σαφές ιδεολογικό και κοινωνικό πλαίσιο οργάνωσαν τις ενέργειες για την επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων τους. Με βάση την θεωρία του ανθρωπίνου κεφαλαίου (ενδεικτικά Becker and Murphy 1988, Romer 1989, Fitzsimons and Peters 1994, Marshall 1998) διεξήχθη ένας διεθνής καταμερισμός εκπαιδευτικών και ερευνητικών δραστηριοτήτων. Στο πλαίσιο αυτό για τις χώρες που ήταν σ' ένα μεταβατικό στάδιο ανάπτυξης, μεταξύ αυτών και η Ελλάδα, επιδιώχθηκε ένα σύστημα υποχρεωτικής και μέσης εκπαίδευσης προσανατολισμένο προς την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση, καθώς και αποστολές εμπειρογνομόνων για την ανάπτυξη της πολιτικής έρευνας. Η οργάνωση των κινήσεων των Διεθνών

Οργανισμών διεξάγονται κάτω από την σαφή ηγεμονική επιρροή των Η.Π.Α. και συμπεριλαμβάνονται στην ευρύτερη οικονομική, τεχνολογική και στρατιωτική κατεύθυνση που παρέχεται για τις χώρες αυτές (Πεσμαζόγλου 1995).

Στο πλαίσιο αυτό η ανάπτυξη της κοινωνικής έρευνας συμπεριλαμβάνεται στους μεταπολεμικούς στόχους εκμοντερνισμού των χωρών της Δύσης. Η συνειδητοποίηση του θετικού ρόλου που θα μπορούσαν να παίξουν οι κοινωνικές επιστήμες στην ανασυγκρότηση του καπιταλιστικού συστήματος και η ανάγκη αντιπαραβολής μιας εναλλακτικής κοινωνικής προσέγγισης στον αναπτυσσόμενο Ψυχρό Πόλεμο οδήγησε την συμπερίληψη των κοινωνικών επιστημών στην κρατική πολιτική των Δυτικών χωρών. Η εκπλήρωση αυτού του σκοπού επιδιώχθηκε με διάφορους τρόπους, μεταξύ αυτών, η δημιουργία κρατικών φορέων για την κοινωνική έρευνα ή η προσθήκη δομών κοινωνικής έρευνας σε πολιτικές δομές, όπως οι γενικές γραμματείες Υπουργείων. Με βάση τέτοια πρότυπα μεταπολεμικά δημιουργούνται πολλά ερευνητικά κέντρα σε χώρες της Β. Αμερικής αλλά και της Δυτικής Ευρώπης τα οποία άλλοτε εντάσσονται στο σώμα των Πανεπιστημίων και άλλοτε θεμελιώνονται ως αυτόνομοι ερευνητικοί φορείς (Κονιαβίτης 2009).

Σε μια τέτοια σχηματική απεικόνιση θα μπορούσε να συμπεριληφθεί και το εγχείρημα για τον εκσυγχρονισμό των ερευνητικών υποδομών σε χώρες, όπως η Ελλάδα, από τους Διεθνείς Οργανισμούς. Δεδομένου ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες μετά τον πόλεμο δεν υστερούσαν μονάχα σε οικονομικό και τεχνολογικό επίπεδο, αλλά και σε επίπεδο επιστημονικών και ερευνητικών υποδομών. Από τα μέσα της δεκαετίας του '50 και μετά παρατηρείται μια επιμονή προς την ίδρυση ερευνητικών φορέων. Επίκεντρο βεβαίως των ερευνητικών ενδιαφερόντων είναι η οικονομική ανάπτυξη (π.χ. ίδρυση φορέων όπως το ΚΕΠΕ). Ωστόσο ιδρύονται και ιδρύματα όπως το Βασιλικό Ίδρυμα Ερευνών (μετέπειτα Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών) ή ο

Δημόκριτος (Πεσμαζόγλου 1995). Δηλωτικό του ενδιαφέροντος των χωρών της Δύσης για την ανάπτυξη των Κοινωνικών Επιστημών στις χώρες της Περιφέρειας θα μπορούσε να θεωρηθεί ο ρόλος της UNESCO. Η ίδρυση της σηματοδότησε το ενδιαφέρον των χωρών της Δύσης για τον εκπαιδευτικό και ερευνητικό εκμοντερνισμό των αναπτυσσόμενων χωρών.

Το Πρόγραμμα της UNESCO για τις Κοινωνικές Επιστήμες

Η αφετηρία του σχεδιασμού της UNESCO για την ενίσχυση και τον εκμοντερνισμό των κοινωνικών επιστημών στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες του Δυτικού Κόσμου εντοπίζεται στα μέσα του 1946. Τον Ιούνιο αυτού του έτους η προπαρασκευαστική επιτροπή της UNESCO για τις Κοινωνικές Επιστήμες προώθησε εννέα προγράμματα κοινωνικών επιστημών που αναφέρονταν: στην υποβοήθηση του έργου διεθνών επιστημονικών ενώσεων, στη δημιουργία συστήματος καταγραφής υφιστάμενων ακαδημαϊκών και ερευνητικών δομών, στην προετοιμασία εγχειριδίων για τους οργανισμούς κοινωνικής έρευνας, στη δημοσίευση ετήσιας έκδοσης για τις κοινωνικές επιστήμες, στην παροχή υπηρεσιών βάσεων βιβλιογραφικών δεδομένων και επιστημονικών περιοδικών, στη δημιουργία ινστιτούτων χωροταξίας και σχεδιασμού πόλεων, στη διενέργεια μελετών σχετικών με την εθνική ταυτότητα, καθώς και στην κυκλοφορία δημοφιλών εκδόσεων σε θέματα παγκόσμιου ενδιαφέροντος (UNESCO 1952).

Τα πρώτα αποτελέσματα των ενεργειών της UNESCO άρχισαν να διαφαίνονται τα αμέσως επόμενα χρόνια σε πολλούς από τους παραπάνω τομείς. Γρήγορα επετεύχθη η διασύνδεση της με διεθνείς οργανώσεις κοινωνικών επιστημών (όπως η Διεθνής Κοινωνιολογική Εταιρεία ή η Διεθνής Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης,

κ.α.). Εξίσου, ξεκίνησε η έκδοση επιστημονικών επιθεωρήσεων κοινωνικών επιστημών (UNESCO 1953). Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '50 παρατηρείται η έναρξη μακροπρόθεσμων επιστημονικών προσπαθειών, όπως η έκδοση επιστημονικών λεξικών με κοινή ορολογία για τις κοινωνικές επιστήμες. Αξιοσημείωτη σ' αυτή την χρονική φάση είναι και η ανάπτυξη κοινών δράσεων στο επίπεδο της μεθοδολογίας των κοινωνικών επιστημών. Από την δεκαετία του '60 κι έπειτα διαπιστώνεται εντατικότερη διοργάνωση σεμιναρίων επάνω σε ζητήματα μεθοδολογίας και τεχνικών έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες (Mills 1987).

Ωστόσο, η ουσιαστικότερη δράση της UNESCO που ενδιαφέρει την παρούσα εισήγηση έχει να κάνει με την δημιουργία ή τον εκσυγχρονισμό Ινστιτούτων και Κέντρων Κοινωνικών Ερευνών. Το βήμα προς την υλοποίηση αυτού του σκοπού ξεκίνησε από τα πρώτα χρόνια της δραστηριοποίησης της σε ποικίλες γεωγραφικές ζώνες. Μέσα στη δεκαετία του '50 η UNESCO προχώρησε στην ίδρυση ιδρυμάτων κοινωνικών ερευνών σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης, της Λατινικής Αμερικής και της Νοτίου Ασίας. Εντός αυτού του εγχειρήματος συμπεριλαμβάνεται και το ΚΚΕΑ, το οποίο ιδρύθηκε με Ν. 3998/1959 και ξεκίνησε την λειτουργία του το 1960.

Οι Κοινωνικές Επιστήμες στην Ελλάδα (1950-1967)

Η πρωτοβουλία της UNESCO αποσκοπούσε σε μεγάλο βαθμό στον εκμοντερνισμό των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα. Πρόκειται για μια περίοδο εντονότερης, συγκριτικά με το παρελθόν, ανάπτυξης σε επίπεδο επιστημονικών, ερευνητικών και εκδοτικών δραστηριοτήτων. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην κοινωνιολογία με σημαντικές μεθοδολογικές και επιστημολογικές διαφοροποιήσεις από τη μεσοπολεμική ανάπτυξη της. Στην περίοδο αυτή συνειδητοποιείται ότι η

κοινωνιολογία δεν χρειάζεται να μετατρέπεται σε αντικείμενο πολιτικών ιδεολογημάτων για την στήριξη των στόχων του εκμοντερνισμού. Αντίθετα, η καλλιέργεια ενός επιστημονικού πνεύματος αντικειμενικότητας και εφαρμογής εμπειρικών μεθόδων παρατήρησης των κοινωνικών φαινομένων θα αρκούσε. Υπό αυτή την έννοια οι νέοι αξιακοί και μεθοδολογικοί προσανατολισμοί, οι οποίοι απηχούνται έντονα από τις ΗΠΑ και τη Δυτική Ευρώπη, αρχίζουν να ενσωματώνονται και στις αντιλήψεις της ελληνικής επιστημονικής κοινότητας (Λαμπίρη-Δημάκη 2003).

Ωστόσο οι προσπάθειες ανασυγκρότησης των Πανεπιστημιακών σπουδών κατά τις δεκαετίες του '50 και του '60 στην Ελλάδα απέφυγαν να συμπεριλάβουν τις κοινωνικές επιστήμες. Βασική επιδίωξη του κράτους ήταν η ανάπτυξη επιστημονικών αντικειμένων άμεσης συνάφειας με το οικονομικό πεδίο. Παράλληλα, η καχυποψία για το αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών εξακολουθούσε να υφίσταται, καθώς συντηρητικοί κυβερνητικοί κύκλοι ταύτιζαν τις κοινωνικές επιστήμες με τον Μαρξισμό. Αποτέλεσμα αυτού του παραγκωνισμού των κοινωνικών επιστημών ήταν η εξωπανεπιστημιακή ανάπτυξη τους με εμπειρικές έρευνες από Έλληνες και ξένους ερευνητές κατά την δεκαετία του '50 και από την δεκαετία του '60 μέσω του ΚΚΕΑ (Αργυριάδου 2003).

Η Ίδρυση του ΚΚΕΑ

Το πρώτο βήμα για την ίδρυση του ΚΚΕΑ έγινε στη συνεδρίαση υπ' αριθμ. 37 της UNESCO (1953), όπου και αποφασίστηκε η συμπερίληψη της Ελλάδας στο πρόγραμμα ανάπτυξης των κοινωνικών επιστημών. Δεύτερη αξιοσημείωτη ενέργεια αποτέλεσε η έναρξη επισκέψεων εμπειρογνομόνων της UNESCO για την

προώθηση των κοινωνικών επιστημών. Από το έτος 1955 κι έπειτα παρατηρείται μια συχνή κινητοποίηση υποδεικνύοντας ένα πλαίσιο ενεργειών που θα έπρεπε να διεξαχθούν για την ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα (Ραφαήλ 2003).

Στην τριετία που μεσολάβησε, μεταξύ 1956-1959, όπου και εκδόθηκε το Νομοθετικό Διάταγμα για την ίδρυση του ΚΚΕΑ υπήρξε έντονη δραστηριότητα. Η δραστηριότητα αυτή οφείλεται πρωτίστως στους εμπειρογνώμονες της UNESCO που εξακολούθησαν να λειτουργούν ως μοχλός πίεσης στη σύσταση και την οργάνωση του Κέντρου. Μετά από δύο αποτυχημένες απόπειρες προώθησης νομοσχεδίων για την ίδρυση του δεν κατέστη εφικτή η κατάθεση αυτόνομου νομοσχεδίου. Αντίθετα, ο Υπουργός Βογιατζής που διαδέχθηκε στο Υπουργείο Παιδείας τον Αχιλλέα Γεροκωστόπουλο προχωρώντας σ' ένα νομοσχέδιο «σκούπα» προέβλεπε σ' ένα από τα άρθρα του την ίδρυση του Κέντρου το 1959 (Ραφαήλ 2003).

Το άρθρο 9, προέβλεπε την ίδρυση του ΚΚΕΑ υπό την μορφή ΝΠΔΔ και την εποπτεία της Διεύθυνσης Ανώτατης Εκπαίδευσης του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Σκοπός του ήταν η ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα, η οργάνωση, πραγματοποίηση και ανάλυση κοινωνικών ερευνών και η συνεργασία του με Διεθνείς Οργανισμούς για την καλλιέργεια του πεδίου των Κοινωνικών Επιστημών. Στην εισηγητική έκθεση του Ν. 3998/1959 η ίδρυση του ΚΚΕΑ προβαλλόταν ως μια διαρκής και συστηματική επισήμανση του ΟΗΕ και άλλων ειδικευμένων Διεθνών Οργανισμών, όπως η UNESCO, για την ανάπτυξη της κοινωνικής έρευνας στην Ελλάδα. Η συμπερίληψη του ΚΚΕΑ στο πρόγραμμα οικονομικής ενισχύσεως της UNESCO και η δέσμευση για εξακολούθηση αυτής της ενίσχυσης ήταν καθοριστικοί παράγοντες για την νομοθετική πρωτοβουλία της κυβέρνησης. Από τα Πρακτικά της σχετικής συζήτησης (1959) στη Βουλή προέκυψαν ενστάσεις όσον αφορά τον χαρακτήρα του

Κέντρου και ιδιαίτερα του κομματιού της αυτονομίας του. Το νομοσχέδιο κατακρίθηκε από την αντιπολίτευση για αοριστολογία, ασάφεια και προχειρότητα.

Πράγματι η σύνθεση και η λειτουργία του ΚΚΕΑ δεν ήταν δυνατό να βασίζονται σε ένα και μόνο άρθρο ενός νόμου. Για τον λόγο αυτό ακολούθησαν δύο Βασιλικά Διατάγματα τα οποία θα προέβλεπαν την σύνθεση του ΚΚΕΑ, καθώς και το αναλυτικό πλαίσιο λειτουργίας του. Έτσι, το ΒΔ υπ. Αριθμ. 77 του 1960 όριζε πως το ΚΚΕΑ θα διοικείται από ενδεκαμελές Δ.Σ. με τριετή θητεία. Τα έξι από τα μέλη αυτά θα έπρεπε να είναι τακτικοί ή ομότιμοι καθηγητές Πανεπιστημίων με συνάφεια στα αντικείμενα των κοινωνικών επιστημών. Ενώ, τα υπόλοιπα πέντε μέλη θα έπρεπε να είναι επιστήμονες που να είχαν πείρα αντίστοιχη με ζητήματα κοινωνικών επιστημών. Με το ΒΔ υπ. Αριθμ. 18 του 1961 καθοριζόταν η λειτουργία του ΚΚΕΑ. Σύμφωνα με αυτό το ΚΚΕΑ θα προέβαινε στην έρευνα των κοινωνικών προβλημάτων είτε αυτοβούλως είτε έπειτα από αίτημα των κρατικών υπηρεσιών, στην έκδοση δημοσιευμάτων, περιοδικών και μονογραφιών με σκοπό την προαγωγή των κοινωνικών επιστημών, θα προχωρούσε στη συγκέντρωση στατιστικών δεδομένων σε συνεργασία με την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, θα προχωρούσε στη σύσταση και λειτουργία ειδικής βιβλιοθήκης για ζητήματα κοινωνικών επιστημών, θα οργάνωνε ειδικά σεμινάρια, διαλέξεις και ειδικά συνέδρια για τις κοινωνικές επιστήμες. Οι πόροι του ΚΚΕΑ θα ήταν η ετήσια κρατική επιχορήγηση, οι ειδικές χορηγίες για την διεξαγωγή ερευνών, τα έσοδα από τις μελλοντικές του εκδόσεις, δωρεές, κληροδοτήματα και ειδικές ενισχύσεις.

Σε όλο το διάστημα από την ίδρυση του ΚΚΕΑ μέχρι και τον ορισμό του πρώτου Δ.Σ., το οποίο σήμαινε ουσιαστικά και την έναρξη της λειτουργίας του, ο εμπειρογνώμονας της UNESCO και Καθηγητής Κοινωνικών Επιστημών κ. Ιωάννης Περισιτιάνης, ο οποίος κατά την έναρξη της λειτουργίας του κατέλαβε την θέση Επιστημονικού Διευθυντή (Αργυριάδου 2003). Ειδικότερα παρείχε μεγάλη ώθηση

στο κομμάτι της κοινωνικής ανθρωπολογίας, το οποίο άλλωστε αποτελούσε και αντικείμενο του, και οδήγησε στη διασφάλιση προϋποθέσεων για την ανάπτυξη της με τις σύγχρονες μεθόδους της εποχής. Το ίδιο επιχείρησε και για «αδελφούς» κλάδους της, όπως η κοινωνιολογία ή η ανθρωπογεωγραφία. Ενώ, τέλος, διαμόρφωσε και τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την επικοινωνία του κέντρου με μεγάλους ξένους ερευνητές. Το διεθνές κύρος του Καθηγητή Περισιτιάνη συνέβαλλε στον εξωστρεφή προσανατολισμό του Κέντρου (Παπαταξιάρχης 2003).

Κατά την πρώτη επταετία λειτουργίας του κέντρου διεξήχθησαν πολλές και ουσιαστικές έρευνες εμπειρικού χαρακτήρα σχετικά με το φαινόμενο των εσωτερικών και εξωτερικών μετακινήσεων του ελληνικού πληθυσμού, το φαινόμενο της αστυφιλίας, έρευνες σε ζητήματα κοινωνικών δομών και κοινωνιολογίας της παιδείας, έρευνες βασισμένες σε κοινωνικο-ανθρωπολογικές μεθόδους⁴. Εξίσου σημαντικό κομμάτι των ερευνών αφιερώθηκε στη μελέτη των αγροτικών κοινοτήτων αποσκοπώντας σε πρωτοποριακές για την Ελλάδα ποιοτικές μεθόδους που επιχειρούσαν να μελετήσουν στάσεις, συστήματα αξιών, κλπ. Ενώ, στον χώρο της ανθρωπογεωγραφίας σημαντικό επίτευγμα για τις κοινωνικές επιστήμες στην Ελλάδα ήταν ο *Οικονομικός και Κοινωνικός Άτλας της Ελλάδας* που εκδόθηκε προς τα τέλη του 1964. Τέλος, προς το κλείσιμο αυτής της πρώτης περιόδου σημειώθηκαν και ορισμένες πρώτες μελέτες στην περιοχή της παιδικής εγκληματικότητας που αποσκοπούσαν στη μελέτη των κοινωνικο-ψυχολογικών αιτίων της αντικοινωνικής συμπεριφοράς των εφήβων, στο συσχετισμό τους με το κοινωνικό περιβάλλον και τις απότομες μεταβολές (Αργυριάδου 2003). Εξίσου, η κυκλοφορία του Περιοδικού του ΚΚΕΑ *Κοινωνιολογική*

⁴ Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες για τον συνδυασμό των ερευνητικών ενδιαφερόντων του ΚΚΕΑ με την ιστορική επιστήμη είναι οι έρευνες του ανθρωπολόγου John Campbell. Ο Campbell συνειδητοποιώντας τον ανεξερεύνητο χαρακτήρα των πελατειακών σχέσεων και της πατρωνείας στην Ελλάδα αποφάσισε να εμβαθύνει στα ζητήματα αυτά. Η μεθοδολογική καινοτομία του Campbell αφορούσε στο συνδυασμό των εργαλείων της κοινωνικής ανθρωπολογίας με αυτών της ιστορίας (Loizos 2004: 309).

Σκέψη από το 1965-1967 συνέβαλε στην περαιτέρω διάδοση και τον εκσυγχρονισμό των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα.

Παρά τις οικονομικές δυσκολίες, το Κέντρο κατάφερε μέσα στα πρώτα έξι χρόνια να έχει αξιοποιήσει ερευνητικά παραπάνω από 60 επιστήμονες, να εκδίδει ένα επιστημονικό περιοδικό, και να έχει εκπονήσει παραπάνω από 20 έρευνες (Peristiany 1968). Το Πραξικόπημα της 21^{ης} Ιουλίου σήμανε το προσωρινό κλείσιμο και την επαναλειτουργία του υπό Δικτατορικό έλεγχο μετονομαζόμενο σε Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. Από το 1974 και μετά ξεκινάει η δεύτερη φάση ανάπτυξης του ΕΚΚΕ, σε νέες επιστημονικές βάσεις, που συνιστούν κι ένα εντελώς ξεχωριστό κεφάλαιο μελέτης.

3.2 Η 'Σχολή' της Εξάρτησης και οι Ελληνικές Εκδοχές της

Προς τα τέλη της δεκαετίας του '60, μέσα στο γενικότερο πλαίσιο κοινωνικής και πολιτικής αμφισβήτησης, αναδύονται ενστάσεις ως προς την αποτελεσματικότητα του οικονομικού εκμοντερνισμού και του μονοδιάστατου χαρακτήρα της. Αυτό εκφράστηκε έντονα με την αξιοποίηση της έννοιας της εξάρτησης. Η έννοια αυτή αναφέρεται στην εξάρτηση ως κοινωνικό φαινόμενο και ειδικότερα ως θύμα σχέσεων δύναμης που δεν πηγάζουν απαραίτητα από ταξικές θέσεις (Φωτόπουλος 1985: 18). Ειδικό πεδίο εφαρμογής της έννοιας της εξάρτησης, εν προκειμένω, είναι οι αρνητικές επιπτώσεις της καπιταλιστικής ανάπτυξης στις χώρες της Περιφέρειας και η διερεύνηση των εσωτερικών ταξικών δομών (Πετμεζίδου 2005: 26).

Σε αυτό το πλαίσιο, η υπανάπτυξη του κοινωνικού σχηματισμού στην Ελλάδα απασχόλησε την ίδια χρονική περίοδο ορισμένους Έλληνες επιστήμονες. Με το θεωρητικό σχήμα της εξάρτησης επεδίωξαν να εντοπίσουν και να ερμηνεύσουν τα

αίτια της πολύπλευρης – πρωτίστως οικονομικής - υστέρησης. Η συζήτηση γύρω από τον χαρακτήρα του ελληνικού εκμοντερνισμού εμπεριέχει διεπιστημονικές προσλήψεις με πεδία αναφοράς τον χαρακτήρα του πολιτικού συστήματος, τις οικονομικές και παραγωγικές δομές, όπως και την καταληκτική μορφή του κοινωνικού σχηματισμού που απορρέει απ’ όλα τα παραπάνω (βλ. κριτικές επισκοπήσεις Πετμεζίδου-Τσουλουβή 1984, Λιάκος 2001).

Με βάση την ομαδοποίηση της Πετμεζίδου-Τσουλουβή (1984) οι προσεγγίσεις αυτές μπορούν να ταξινομηθούν σε δύο πολύ γενικές κατηγορίες. Πρώτον, στις μελέτες που ασχολούνται με τις οικονομικές δομές και τις κοινωνικές τάξεις του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα. Δεύτερον, στις απόψεις που διατυπώνονται επάνω στο ζήτημα της ελληνικής υπανάπτυξης μεταπολεμικά. Με την υιοθέτηση αυτής της ταξινομητικής προσπάθειας θα επιχειρηθεί η επισκόπηση αυτών των μελετών.

Στην πρώτη κατηγορία κυρίαρχο κριτήριο ταξινόμησης προβάλλεται ο τρόπος με τον οποίο οι εσωτερικές κοινωνικές δυναμικές και οι κοινωνικές συγκρούσεις ωθούν το ελληνικό κράτος προς ένα καπιταλιστικό μετασχηματισμό ή όχι. Με άλλα λόγια σ’ αυτές τις μελέτες διερευνάται αν οι εξωτερικές κοινωνικές επιδράσεις καταφέρνουν να αφομοιωθούν κοινωνικά (Πετμεζίδου-Τσουλουβή 1984: 13). Η λογική αναστοχασμού και προβληματισμού γύρω από ζητήματα εσωτερικής ταξικής διαστρωμάτωσης και κυριαρχίας οδηγεί στην αναφορά, κάτω από την ίδια κατηγορία, μελετών που δεν συμφωνούν απαραίτητα μεταξύ τους. Έτσι μελέτες σαν του Petropoulos (1967), Μοσκόφ (1972), Φίλια (1974) και Τσουκαλά (1975) τοποθετούνται σε μια ενιαία κατηγοριοποίηση υπό την έννοια ότι ασχολούνται με την ενδογενή διάσταση της εξελικτικής διαμόρφωσης του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού.

Το βιβλίο του Πετρόπουλου *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece* (1967) καινοτομεί εισάγοντας στο διάλογο θεωρητικές έννοιες από το πεδίο της

κοινωνικής ανθρωπολογίας που θα πρωταγωνιστήσουν στον επιστημονικό προβληματισμό των επόμενων δεκαετιών. Η έννοια του πελατειακού συστήματος καθίσταται κεντρικό ερμηνευτικό εργαλείο επάνω στα ζητήματα των πολιτικών συμπεριφορών και των σχέσεων μεταξύ κοινωνίας και κρατικού μηχανισμού (Λιάκος 2001: 80). Υπάρχουν όμως και άλλοι λόγοι που η μελέτη του Πετρόπουλου θεωρήθηκε πρωτοποριακή. Ο πρώτος από αυτούς έχει να κάνει με το γεγονός ότι ο ίδιος ο Πετρόπουλος ήταν ιστορικός και όχι κοινωνικός επιστήμονας, ο οποίος αξιοποίησε τα εργαλεία της κοινωνικής ανθρωπολογίας. Παράλληλα έθεσε κατά τη δεκαετία του '60, νωρίτερα δηλαδή από τους υπόλοιπους που καταπιάστηκαν με τα εργαλεία των κοινωνικών επιστημών μεταπολιτευτικά, την ιστορική ερμηνεία των κοινωνικών ζητημάτων.

Το βιβλίο του, το οποίο βασίστηκε στη διδακτορική του διατριβή, επιδιώκει την διερεύνηση των πολιτικών κομμάτων και των τρόπων που οργανώθηκε το ελληνικό κράτος κατά την πρώτη δεκαετία της ύπαρξής του. Το πρώτο από τα δύο μέρη του αναφέρεται στη φύση και τη λειτουργία των κομμάτων αυτών. Στο δεύτερο αντικείμενο επεξεργασίας αποτελεί ο ρόλος τους στις διαδικασίες διακυβέρνησης του κράτους και, ευρύτερα, στη διαμόρφωση των πολιτικών εξελίξεων. Βασικός προβληματισμός της μελέτης είναι ο ρόλος των κομμάτων στη δημιουργία διαπροσωπικών δεσμών, καθώς και ο βαθμός που αποτελούσαν μέσο εξασφάλισης δημοσίων αξιωμάτων για τα μέλη τους (Petrooulos 1967). Τέτοιου είδους διαστάσεις της πολιτικής πελατείας επιχειρείται να αναδειχθούν από τον Πετρόπουλο με τον συνδυασμό των εργαλείων της ιστορίας και της κοινωνικής ανθρωπολογίας.

Οι διαστάσεις που τίθενται από τους Μοσκόφ και Φίλια για την ανάπτυξη και την υπανάπτυξη σχετίζονται με την ύπαρξη ή μη μιας κυρίαρχης κοινωνικής τάξης. Παρότι υπάρχουν σημεία διαφωνίας στις προσεγγίσεις τους σχετικά με το ποια

τάξη κυριαρχεί στη μετεπαναστατική Ελλάδα (παραδοσιακά στρώματα κοτσαμπάσηδες ή μεταπρατικά στρώματα) φαίνεται να υπάρχει μια κοινή μεθοδολογική προσέγγιση. Η μελέτη του Μοσκώφ εξετάζει κυρίως την περίοδο 1830-1909, την οποία ονομάζει «αναγνώριση της ανεξαρτησίας του νοτιότερου ελλαδικού χώρου» (Μοσκώφ 1972: 9). Την περίοδο εκείνη διαβλέπει την κυριαρχία των μεταπρατικών στρωμάτων (βιοτεχνών, κλπ). Θεωρεί ότι τα στρώματα αυτά, επειδή ήδη απολαμβάνουν κερδοφορία, δεν ενδιαφέρονται για ανάπτυξη μεγαλύτερης κλίμακας παραγωγής (Πετμεζίδου-Τσουλουβή 1984: 16-7). Σε αντίθεση με αυτό θα ήταν η λογική μιας «εθνωτικής συνείδησης» που θα προσδιοριζόταν ως άμεση συνάρτηση με την ανάπτυξη του τόπου.

Ο Φίλιας από την πλευρά του με το βιβλίο του *Κοινωνία και Εξουσία στην Ελλάδα* αναφέρεται μέσα από ένα ιστορικο-κοινωνιολογικό πρίσμα στο πρόβλημα της συσχέτισης και της αλληλεξάρτησης της ελληνικής κοινωνίας με αφετηρία τα χρόνια της Τουρκοκρατίας (Φίλιας 1974). Στη μελέτη αυτή διαπιστώνει ότι δεν υπάρχει κάποια εμπορευματική στροφή κατά την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Αντίθετα εξακολουθεί να βρίσκεται κυρίαρχη μια γαιοκτητική προαστική ολιγαρχία που, εξαιτίας αυτού του φαινομένου, δημιουργείται μια νόθα αστικοποίηση (Πετμεζίδου-Τσουλουβή 1984: 16-7).

Ο Τσουκαλάς ασχολείται επίσης με την εσωτερική κοινωνική δυναμική και την ταξική δομή στο βιβλίο του *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή*. Εκεί περιγράφει τον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό, ως ένα σχηματισμό που διαθέτει περιφερειακό χαρακτήρα. Για τον λόγο αυτό το ελληνικό κράτος ακολούθησε από την ίδρυση του την τυπική πορεία των εξαρτημένων χωρών. Οι χώρες με αυτά τα χαρακτηριστικά καθυστέρησαν να συγκροτηθούν και βρέθηκαν σε μια σχέση εξάρτησης από τις καπιταλιστικές Μητροπόλεις (Τσουκαλάς 1975: 15). Ο Τσουκαλάς προσπαθεί να ερμηνεύσει γιατί η Ελλάδα εμφανίζει μια τόσο ιδιαίτερη πορεία από τις αρχές της

ανεξαρτησίας της. Για να δώσει απαντήσεις υπερβαίνει την εξελικτική προσέγγιση της θεωρίας του μοντερνισμού αλλά και τις ταξικές ερμηνείες.

Σύμφωνα με την Πετμεζίδου-Τσουλουβή, η τοποθέτηση του διαφοροποιείται από τις παραπάνω μελέτες καθώς υποστηρίζει ότι κατά την διάρκεια ίδρυσης του ελληνικού κράτους δεν υπάρχει κάποια ομοιογενής και συγκροτημένη άρχουσα τάξη. Κάτι που οφείλεται στο γεγονός ότι δεν υπάρχουν χαρακτηριστικά ενοποιημένης οικονομικής δομής από την οποία θα αντλούσε την εξουσία της. Κατά την άποψη του, αυτό συμβαίνει καθώς σε διαφορετικές γεωγραφικές ζώνες της ελληνικής επικράτειας συντελούνται διαφορετικές παραγωγικές σχέσεις. Οι γεωγραφικές ζώνες στις οποίες είναι περισσότερο ανεπτυγμένες οι καπιταλιστικές σχέσεις συνδέονται κυρίως με τις αστικές τάξεις των Ελλήνων της διασποράς. Έτσι το κέντρο των οικονομικών τους δραστηριοτήτων εντοπίζεται έξω από τα σύνορα της χώρας και εξαρτώνται από την διεθνή αγορά (Πετμεζίδου-Τσουλουβή 1984: 19-20). Επομένως οι παραπάνω ιδιοτυπίες δεν ευνοούσαν την ανάπτυξη μιας παγιωμένης και ομοιογενούς άρχουσας τάξης που θα μπορούσε να καθορίσει τον χαρακτήρα της ελληνικής κοινωνίας.

Η δεύτερη μεγάλη ομάδα που ταξινομείται από την Πετμεζίδου-Τσουλουβή αφορά ερμηνείες που επιδιώκουν να εξηγήσουν τους λόγους υπανάπτυξης της νεοελληνικής κοινωνίας κατά την μεταπολεμική περίοδο. Οι προσεγγίσεις αυτές αποτελούν αντικατοπτρισμό των θεωριών της εξάρτησης, καθώς δεν διερευνάται τόσο η ενδογενής διάσταση του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού, όσο η εξάρτηση της από τον Μητροπολιτικό Καπιταλισμό. Σ' αυτή την κατηγορία μπορούν να ενταχθούν προσεγγίσεις όπως των Βεργόπουλου (1978), Πουλαντζά (1975) και Μουζέλη (1977).

Οι δύο πρώτες μελέτες θεωρούν τον χαρακτήρα της ελληνικής οικονομίας αδιαμφισβήτητα καπιταλιστικό. Το γεγονός ότι δεν αναπτύσσεται όπως στις

υπόλοιπες καπιταλιστικές χώρες δεν έχει να κάνει με κάποια ελληνική ιδιομορφία, αλλά, στις σχέσεις εξάρτησης των χωρών της Περιφέρειας από αυτές του Κέντρου. Ο Βεργόπουλος υποστηρίζει ότι η ελληνική κοινωνία εξακολουθούσε να φέρει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που την διέκριναν από τις Δυτικές κοινωνίες. Θεωρεί ιδιαίτερα κρίσιμη την δεκαπενταετία 1880-1895 για την εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας. Κι αυτό γιατί τα προβλήματα εκείνης της περιόδου προσδιόρισαν τα ζητήματα που θα αντιμετώπιζε για τις επόμενες πέντε δεκαετίες (Βεργόπουλος 1978: 19-20). Για μια σειρά λόγων χαρακτηρίζει την ελληνική περίπτωση ως μια χώρα Περιφερειακού Καπιταλισμού. Το βάρος των ιδιαιτεροτήτων πέφτει επομένως στις σχέσεις εξάρτησης των χωρών της Περιφέρειας από το Κέντρο, παρά στις επιμέρους ιδιαιτερότητες κάθε χώρας. Ο Πουλαντζάς θεωρεί επίσης ότι δεν αμφισβητείται ο Καπιταλιστικός χαρακτήρας των χωρών της Περιφέρειας και προχωρά στον ορισμό της εξαρτημένης εκβιομηχάνισης στην οποία συμπεριλαμβάνει τις περιορισμένες μορφές βιομηχανίας, την χαμηλή παραγωγικότητα της εργασίας και την διαφυγή κερδών προς τις ανεπτυγμένες χώρες (Πετμεζίδου-Τσουλουβή 1984: 23).

Ο Μουζέλης εξετάζει όψεις της σχέσης ταξικής δομής και του συστήματος πελατείας με εργαλεία από την κοινωνιολογία και την ανθρωπολογία. Η προσπάθεια του αποσκοπεί στη διατύπωση εννοιολογήσεων του φαινομένου καθώς και σε μια περιγραφή των τρόπων που μεταβάλλεται σε ιστορικό ορίζοντα αυτή η σχέση στον ελληνικό καπιταλισμό (Μουζέλης 1977: 115). Γι' αυτό δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην εξέταση του βαθμού ανάπτυξης των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής. Υποστηρίζει πως, ενώ το κυρίαρχο ενδιαφέρον του κεφαλαίου στις χώρες του κέντρου είναι η αύξηση της αποδοτικότητας της εργασίας μέσα από συνεχή τεχνολογική ανάπτυξη, στις χώρες της περιφέρειας περιορίζεται σε μια πρωτογενή συσσώρευση. Δηλαδή σε μια απλή μεταφορά του

πλεονάσματος από τις χώρες της Περιφέρειας σε αυτές του Κέντρου. Θεωρεί ότι οι αναγκαιότητες για την μεγιστοποίηση του κέρδους ωθεί τις χώρες του Κέντρου να μην ενδιαφέρονται σε μια εκτεταμένη καπιταλιστική διείσδυση στις χώρες της Περιφέρειας. Το γεγονός αυτό τον οδηγεί στη διαπίστωση ότι στην περίπτωση της Ελλάδας παρατηρείται μια καπιταλιστική ανάπτυξη σε «θύλακες» (Πετμεζίδου-Τσουλουβή 1984: 24-6).

Το σύνολο των παραπάνω μελετών αξιοποιώντας τα εργαλεία των κοινωνικών επιστημών και, κυρίως, της κοινωνιολογίας πραγματεύονται με τρόπο συνθετικό ζητήματα κοινωνικής μορφολογίας και ανάπτυξης της ελληνικής περίπτωσης. Ωστόσο, η επιπρόσθετη αξία και το συγκριτικό τους πλεονέκτημα θα μπορούσε να θεωρηθεί η ιδιαίτερη έμφαση που δίνουν στην ιστορική διάσταση των ζητημάτων που εξετάζουν. Το βάρος της ιστορίας και η εμβάθυνση στο παρελθόν κατά την ανάπτυξη της κοινωνιολογικής σκέψης στην Ελλάδα γίνεται αντιληπτό στο σύνολο αυτών των εργασιών. Γεγονός που τους προσδίδει μια ιδιαίτερη επιστημονική συνεισφορά.

4. Επίλογος

Γίνεται αντιληπτό ότι η σχέση των κοινωνικών επιστημών με την ιστορία στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την έννοια του εκμοντερνισμού. Ο εκμοντερνισμός αποτελεί το κεντρικό πεδίο προβληματισμού και διασταύρωσης των επιστημονικών περιοχών που συνιστούν το διεπιστημονικό αυτό μίγμα. Με διαφορετικούς τρόπους, μεθόδους και επιχειρήματα ο λόγος περί εκμοντερνισμού αποτελεί ένα διαχρονικό πεδίο 'διαμάχης' μεταξύ αντικρουόμενων προσεγγίσεων. Η 'διαμάχη' αυτή συμπυκνώνει διαφορετικές εκδοχές ιδεολογικών σχημάτων, αξιολογικών ταξινομήσεων, τρόπων θέασης και κατανόησης της κοινωνικής πραγματικότητας, διαφορετικών αφηγημάτων για τα μονοπάτια εκμοντερνισμού της ελληνικής κοινωνίας.

Οι θεωρητικοί αυτοί ισχυρισμοί βρίσκουν εφαρμογή και στις δύο ιστορικές περιόδους που αποτέλεσαν το πεδίο έρευνας του κειμένου εργασίας. Στις μεν διαστάσεις της δημόσιας πολιτικής, στο σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικών για την κοινωνική έρευνα και τις κοινωνικές επιστήμες, είναι διάχυτο ότι τα εγχειρήματα αυτά εντάσσονται εξολοκλήρου σε ένα ευρύτερο πολιτικό σχέδιο εκμοντερνισμού. Η επίκληση στον εκμοντερνισμό μεταφράστηκε συνήθως, και στις δύο περιπτώσεις, σε ένα μιμητισμό προτύπων των ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών χωρών μέσω της εισαγωγής συναφών θεσμών. Οι δρώντες της κεντρικής πολιτικής σκηνής προώθησαν την εισαγωγή θεσμών κοινωνικών επιστημών στο πλαίσιο του ευρύτερου πλαισίου κοινωνικής αποδοχής της Ελλάδας και σύγκλισης της με τις χώρες του Δυτικού κόσμου.

Σε επίπεδο διανοητικών έργων παρατηρείται πως το κομμάτι της ιστοριογραφίας του 20^{ου} Αιώνα που εμπεριέχει στοιχεία κοινωνικών επιστημών αναμετρώνται επίσης με τον πολυσύνθετο προβληματισμό του εκμοντερνισμού. Τα επιμέρους έργα που αναλύθηκαν επιδιώκουν να απαντήσουν στο γενικό ερώτημα 'αν η Ελλάδα είναι μια κανονική χώρα'. Το ερώτημα αυτό διατυπώνεται σε ειδική μορφή με δύο διαφοροποιημένους τύπους ερωτήσεων που συνιστούν τον πυρήνα αυτής της θεωρητικής διαμάχης. Αφενός, κατατίθεται το ερώτημα 'πως η Ελλάδα θα γίνει μια κανονική χώρα' (δεξιά προσέγγιση). Και, αφετέρου, διαμορφώνεται ένας αντίλογος που ξεκινά από το ερώτημα 'γιατί η Ελλάδα δεν είναι μια κανονική χώρα' (μαρξιστική προσέγγιση).

Τα ερωτήματα αυτά και από τις δύο προσεγγίσεις κατά την περίοδο του μεσοπολέμου τίθενται με επιδερμικό, μεθοδολογικά αμφιλεγόμενο και διάχυτο τρόπο. Συνέπεια του συγκεκριμένου, αοριστόλογου και επιφανειακού τρόπου που χρησιμοποιούνταν ο όρος 'κοινωνιολογία'. Το φαινόμενο αυτό παύει να ισχύει σε μεγάλο βαθμό κατά την μεταπολεμική περίοδο εξέτασης. Εκεί παρατηρείται μια, αναλογικά, περισσότερο συγκροτημένη επιστημολογική πειθάρχηση, καθώς και εισαγωγή ενός συστηματικότερου χαρακτήρα εμπειρικής κοινωνικής έρευνας. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα της δημόσιας πολιτικής της περιόδου είναι η ίδρυση και λειτουργία του Κέντρου Κοινωνικών Επιστημών Αθηνών. Δηλωτικό της σημαντικής θεωρητικής συνεισφοράς αυτών των δύο προσεγγίσεων γύρω από τον εκμοντερνισμό ήταν η καθοριστική επίδραση τους στην πολιτική κουλτούρα της μεταπολίτευσης.

Παρατηρείται επομένως ότι οι δύο 'αντίπαλες' τοποθετήσεις εσωτερικεύουν και αποδέχονται μια μη ομαλή εικόνα της Ελλάδας⁵. Το συμπέρασμα της μη

⁵ Βλ. επίσης το ενδιαφέρον άρθρο του Α. Καζαμιά (2015) ο οποίος, προσεγγίζοντας παρεμφερή ζητήματα από μια διαφορετική αφετηρία, υποστηρίζει ότι η εσωτερίκευση της έννοιας του 'Βαλκανισμού' στην Ελλάδα μετά το 1945 πραγματοποιήθηκε κυρίως μέσα από τη διαδικασία συγκρότησης του νέου επίσημου λόγου περί εθνοφροσύνης.

ομαλότητας εξάγεται με κριτήριο τον τρόπο ανάπτυξης του Δυτικού κόσμου, ο οποίος κυριαρχεί σε επίπεδο λόγου, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών προτύπων. Με άλλα λόγια, στις αναλύσεις αυτές δεν τίθενται ως βάση αξιολόγησης οι ευρύτερες οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και γεωπολιτικές παράμετροι της οικογένειας χωρών εντός των οποίων συμπεριλαμβάνεται και η Ελλάδα. Αντίθετα, διαπιστώνεται μια απολογητική διάθεση για την εμφανή απόκλιση της από τη Δύση. Αποτέλεσμα αυτού του φαινομένου είναι ο λόγος περί μη κανονικότητας της Ελλάδας, βάσιμος ως ένα βαθμό, να διαστρεβλώνεται και να αποκτά διαστάσεις στερεοτύπου. Ακριβώς, δηλαδή, όπως συμβαίνει και με τις περιπτώσεις βαλκανικών χωρών που στιγματίζονται από το στερεότυπο του 'Βαλκανισμού'.

Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδης Γ. – Καραπάνου Α. (Επιμ.) (2008), *Αλέξανδρος Παπαναστασίου. Η σημαντική συμβολή του στη δημοκρατία και στο συνταγματικό λόγο: Μελέτες και τεκμήρια*, Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.
- Αξελός Λ. (Επιμ.), Γ. Σκληρού. *Εργα*, Αθήνα: Επικαιρότητα.
- Αργυριάδου Ε. (2003), «Ερευνητές, Έρευνες και Οργάνωση στο Κέντρο Κοινωνικών Επιστημών Αθηνών (1959-1967)» στο Λαμπίρη-Δημάκη Ι. (Επιμ.), *Κοινωνικές Επιστήμες και Πρωτοπορία στην Ελλάδα, 1950-1967. Ειδικό Αφιέρωμα*, Αθήνα: Gutenberg.
- Bakic-Hayden M. – Hayden R. (1992), "Orientalist Variations on the Theme "Balkans": Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics", *Slavic Review*, 51 (1): 1-15.
- Becker G. – Murphy K. (1988), "Economic Growth, Human Capital and Population Growth", University of Chicago.
- Βεργόπουλος Κ. (1978), *Κράτος και Οικονομική Πολιτική στον 19^ο Αιώνα. Η Ελληνική Κοινωνία (1880-1895)*, Αθήνα: Εξάντας.
- Coronil F. (1996), "Beyond Occintentalism: Toward Nonimperial Geohistorical Categories", *Cultural Anthropology*, 11(1): 51-87.
- Γαζή Ε. (2003), «Οριενταλισμός Είκοσι Πέντε Χρόνια Μετά», Εφημερίδα το Βήμα, 05/10/2003, <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=154253>

- Davies N. (1983), *The Return of Martin Geurre*, Cambridge: Harvard University Press.
- Δερτιλής Γ. (1998), *Παιδεία και Ιστορία. Δοκίμια*, Αθήνα: Καστανιώτη.
- Δερτιλής Γ. (2004), «Σιωπές, Μονομέρειες και Μόδες στην Ιστοριογραφία» στο Κιτρομηλίδης Π. – Σκλαβενίτης Τ. (Επιμ.), *Ιστοριογραφία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, Πρακτικά, Τόμος Α', Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ.
- Dix H. (2015), "On Balkanism and Orientalism: undifferentiated patterns of perception in literary and critical representations of Eastern Europe", *Textual Practice*, 29 (5): 973-991.
- Fitzsimons P. – Peters M. (1994), "Human Capital Theory and the Government's Industry Training Strategy", *Journal of Education Policy*, 9 (3): 245-266.
- Foucault M. (1977), *Power / Knowledge. Selected Interviews and Other Writings*, New York: Pantheon Books.
- Goldthorpe J. H. (1962), «The Relevance of History to Sociology», *Cambridge Opinion*. 28: 26-9.
- Goldthorpe J. H. (1986), "The Relevance of History to Sociology", in Bulmer M. (Ed.), *Sociological Research Methods*, London: MacMillan.
- Hammond A. (2006), "Balkanism in Political Context: From the Ottoman Empire to the EU", *Webminister Papers in Communication and Culture*, 3 (3): 6-26.
- Ηλιού Φ. (1976), «Η Ιδεολογική Χρήση της Ιστορίας. Σχόλιο στη Συζήτηση Κορδάτου – Ζεύγου», *Αντί*, 46: 31-34.

- Iggers G. (2006), *Η Ιστοριογραφία στον 20^ο Αιώνα*, Επιμέλεια Σειράς: Λιάκος Α., Γαζή Ε., Αθήνα: Νεφέλη.
- Καζαμιάς Α. (2015), «Νέες Ιστοριογραφικές Προσεγγίσεις για τη Μετεμφυλιακή Ελλάδα», *Ο Χρόνος* (29), διαθέσιμο στο: <http://www.chronosmag.eu/index.php/s-sgf-psggs-g-fl-lle.html>
- Καραμανωλάκης Β. (2006), *Η Συγκρότηση της Ιστορικής Επιστήμης και η Διδασκαλία της Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1837-1932)*, Αθήνα: ΕΙΕ – ΙΑΕΝ.
- Κιτρομηλίδης Π. (2005), «Πρόλογος για την Ελληνική Έκδοση» στο Todorova M., *Βαλκάνια, η Δυτική Φαντασίωση*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Κονιαβίτης Θ. (2009), «Κοινωνική Έρευνα και Κρατική Πολιτική», *Επιστήμη και Κοινωνία*, 22-23: 1-42.
- Κύρτσης Α. (1988), «Ο Α. Παπαναστασίου και οι Θεωρίες Κοινωνικής Μεταρρύθμισης των Αρχών του 20ού αιώνα». *Τα Ιστορικά*, 5: 339-352.
- Κύρτσης Α. Α. (1996), *Κοινωνιολογική Σκέψη και Εκσυγχρονιστικές Ιδεολογίες στον Ελληνικό Μεσοπόλεμο*, Αθήνα: Νήσος.
- Κύρτσης Α. Α. (2013), «Γερμανικές Καταβολές της Ελληνικής Κοινωνιολογικής Σκέψης: Φανερές Διαδρομές και Υπόγειες Αμφιθυμίες» στο Ψαλλιδόπουλος Μ. (Επιμ.), *Επιστημονικές Ανταλλαγές Μεταξύ Ελλάδας και Γερμανίας, 1870-1933. Επιρροές και Επεξεργασίες*, Αθήνα: Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις.
- Κωστής Κ. (2002), «Εισαγωγή» στο Βαρβαρέσος Κ., *Εκθεσις επί του Οικονομικού Προβλήματος της Ελλάδος*, Αθήνα: Σαββάλας.

- Λαμπίρη-Δημάκη (1987), «Το Χθες και το Σήμερα της Κοινωνιολογίας στην Ελλάδα» στο Λαμπίρη-Δημάκη Ι. (Επιμ.), *Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα Σήμερα*, Αθήνα: Παπαζήση.
- Λαμπίρη-Δημάκη Ι. (2003), «Κοινωνικές Επιστήμες και Πρωτοπορία στην Ελλάδα, 1950-1967. Ειδικό Αφιέρωμα: Γιατί;» στο Λαμπίρη-Δημάκη Ι. (Επιμ.), *Κοινωνικές Επιστήμες και Πρωτοπορία στην Ελλάδα, 1950-1967. Ειδικό Αφιέρωμα*, Αθήνα: Gutenberg.
- Λιάκος Α. (1991), «Οι Δυνατότητες Πρόσληψης του Μαρξισμού στην Ελλάδα, το 19^ο Αιώνα» στο Δερτιλής Γ. Β. – Κωστής Κ. (Επιμ.), *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας (18^ο-20^ο Αιώνας)*, Αθήνα - Κομοτηνή: Σάκκουλα.
- Λιάκος Α. (1996), «Πρόλογος» στο Ηroch Μ. – Τοντόροβα Μ., *Εθνικό Κίνημα και Βαλκάνια*, Μετάφραση: Ματάλας Π. – Ποταμιάνος Ν. – Χατζαρούλα Π., Αθήνα: Θεμέλιο.
- Λιάκος Α. (1998), «Μεταμοντερνισμός και Ιστορία», Εφημερίδα 'Το Βήμα', 01/03/1998. <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=96635>
- Λιάκος (2001), «Η Νεοελληνική Ιστοριογραφία το Τελευταίο Τέταρτο του 20^{ου} Αιώνα», *Σύγχρονα Θέματα*, 76-77: 72-91.
- Loizos P. (2004), "Anthropologists and Historians in Greece and the Christian Mediterranean, with Particular Reference to the Influence of John Campbell" στο Κιτρομηλίδης Π. – Σκλαβενίτης Τ. (Επιμ.), *Ιστοριογραφία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002*, Πρακτικά, Τόμος Α', Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ.
- Μάξιμος Σ. (1975), *Κοινοβούλιο ή Δικτατορία*, Αθήνα: Στοχαστής.

- Marshall G. (1998), "Human Capital Theory", *A Dictionary of Sociology*, <http://www.encyclopedia.com/doc/1O88-Humancapitaltheory.html>
- Μηλιός Γ. (1989), «Ο Μαρξισμός στο Μεσοπόλεμο και ο Σεραφείμ Μάξιμος», *Θέσεις*, 26: http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=242&Itemid=29
- Μηλιός Γ. (1996), *Ο Μαρξισμός ως Σύγκρουση Τάσεων*, http://users.ntua.gr/jmilios/Marxismos_Syngkrousi_Taseon.pdf
- Mills W. R. (1959), *The Sociological Imagination*, New York: Oxford University Press.
- Μοσκόφ Κ. (1972), *Η Εθνική και Κοινωνική Συνείδηση στην Ελλάδα. Ιδεολογία του Μεταπρατικού Χώρου*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Μοσχοβίτη (2008), «Ο Ν. Βλάχος (1893-1956) και η Επιστήμη της Ιστορίας: Πανεπιστημιακές και Εξωπανεπιστημιακές Διαδρομές», Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα: Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, ΕΚΠΑ.
- Μουζέλης Ν. (1977), «Ταξική Δομή και Σύστημα Πολιτικής Πελατείας: Η Περίπτωση της Ελλάδας», στο Κοντογιώργης Γ. (Επιμ.), *Κοινωνικές και Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εξάντας.
- Μπουμπους Γ. (1996), «Η Ελληνική Κοινωνία στην Πρώιμη Μαρξιστική Σκέψη: Γ. Σκληρός - Γ. Κορδάτος (1907 - 1930)», Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα: Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σπουδών, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

- Parsons T. (1951), *Toward a General Theory of Social Action*, Cambridge: Harvard University Press.
- Παπαταξιάρχης Ε. (2003), «Η Κοινωνική Ανθρωπολογία στη Μεταπολεμική Ελλάδα: Τα Πρώτα Βήματα», στο Λαμπίρη-Δημάκη Ι. (Επιμ.), *Κοινωνικές Επιστήμες και Πρωτοπορία στην Ελλάδα, 1950-1967. Ειδικό Αφιέρωμα*, Αθήνα: Gutenberg.
- Peristiany J. (1968), *Sociology in Greece*, Athens.
- Πεσμαζόγλου Σ. (1995), *Εκπαιδευτικές Ανταλλαγές και Τεχνική Βοήθεια στη Μεταπολεμική Ελλάδα. Η Διπλωματία των Εκσυγχρονιστικών Ιδεών*, Αθήνα: Σάκκουλα.
- Πετμεζίδου Μ. (2005), «Θεωρίες Κοινωνικής Μεταβολής», *Σημειώσεις*, Κομοτηνή: Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης.
- Πετμεζίδου-Τσουλουβή Μ. (1984), «Προσεγγίσεις στο Θέμα της Υπανάπτυξης του Ελληνικού Κοινωνικού Σχηματισμού: Μια Κριτική Θεώρηση», *Σύγχρονα Θέματα*, 22: 13-30.
- Petropoulos J. (1967), *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece*, Princeton: Princeton University Press.
- Πουλαντζάς Ν. (1975), *Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Προβατά Α. (2005), *Η Ελληνική Εκπαιδευτική Πολιτική και η Ενωμένη Ευρώπη*, Αθήνα: Παπαζήση.
- Ραφαήλ Μ. (2003), «Πως Ιδρύθηκε το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών» στο Λαμπίρη-Δημάκη Ι. (Επιμ.), *Κοινωνικές Επιστήμες και Πρωτοπορία στην Ελλάδα, 1950-1967. Ειδικό Αφιέρωμα*, Αθήνα: Gutenberg.

- Romer P. (1989), "Human Capital and Growth: Theory and Evidence", Carnegie-Rochester Conference, University of Chicago.
- Rostow W. W. (1960), *The Stages of Economic Growth*, Massachusetts: Cambridge University Press.
- Russell A. (1993), *Prejudice and Brandy: Tales of a Balkan Stringer*, London: Michael Joseph.
- Said E. (1978), *Orientalism*, New York: Pantheon Books.
- Said. E. (1996), *Οριενταλισμός*, Μετάφραση: Τερζάκης Φ., Αθήνα: Νεφέλη.
- Saussure F. de (1960), *Course in General Linguistics*, London: Peter Owen.
- Skocpol T. (1984), *Vision and method in historical sociology*, New York: Cambridge University Press.
- Σπανάκου Ζ. (1991), «Η Έννοια της Ιστορικής Νομοτέλειας στο Μεσοπολεμικό Έργο του Γιάννη Κορδάτου», Δημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα: Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Σταθάκης Γ. (2004), *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η Ιστορία της Αμερικανικής Βοήθειας στην Ελλάδα*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Στασινόπουλος Γ. (2010), *Η Ρητορική της Ανάπτυξης. Οικονομικές Ιδέες και Οικονομική Ανάπτυξη την Περίοδο της Ανασυγκρότησης 1944-1952*, Αθήνα: Gutenberg.
- Tilly C. (2001), "Historical Sociology", in *International Encyclopedia of the Behavioral and Social Sciences*, Vol. 10: 6753–6757, Amsterdam: Elsevier.
- Τσουκαλάς Κ. (1975), *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή: Ο Κοινωνικός Ρόλος των Εκπαιδευτικών Μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Αθήνα: Θεμέλιο.

- Todorova M. (1994), "The Balkans: From Discovery to Invention", *Slavic Review*, 53 (2): 453-482.
- Todorova M. (1996), *Imagining the Balkans*, New York: Oxford University Press.
- Τοντόροβα Μ. (1996), «Τα Βαλκάνια: Από την Ανακάλυψη στην «Κατασκευή» τους», στο Hroch M. – Τοντόροβα Μ., *Εθνικό Κίνημα και Βαλκάνια*, Μετάφραση: Ματάλας Π. – Ποταμιάνος Ν. – Χατζαρούλα Π., Αθήνα: Θεμέλιο.
- Τσιρώνης Θ. (2009), «Εγνωσμένων Αριστερών Θεωριών και Αλλοπροσάλλων Φρονημάτων». Ο Καθηγητής Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Αβροτέλης Ελευθερόπουλος και τα Όρια Ανοχής στην Ελευθερία της Ακαδημαϊκής Έκφρασης» στο Γούναρης Β. (Επιμ.), *Εθνος, Κράτος και Πολιτική*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- White D. (1973), *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, London: The Johns Hopkins University Press.
- Φίλιας Β. (1974), *Κοινωνία και Εξουσία στην Ελλάδα. Η Νόθα Αστικοποίηση 1800-1864*, Αθήνα: Gutenberg.
- Φωτόπουλος Τ. (1985), *Η Εξαρτημένη Ανάπτυξη. Η Ελληνική Περίπτωση*, Αθήνα: Εξάντας.
- Χατζηιωσήφ Χ. (1988), «Το Έργο του Νίκου Σβορώνου και η Ελληνική Ιστοριογραφία. Πενήντα Χρόνια Αποκλίσεων και Συγκλίσεων», *Σύγχρονα Θέματα*, 38: 24-33.
- Χατζηιωσήφ Χ. (2004), «Η Ιστορία και οι Άλλες Κοινωνικές Επιστήμες» στο Κιτρομηλίδης Π. – Σκλαβενίτης Τ. (Επιμ.), *Ιστοριογραφία της Νεότερης και*

Σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002, Πρακτικά, Τόμος Α΄, Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών ΕΙΕ.

- Ψαλλιδόπουλος Μ. (1988), «Ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου ως Οικονομολόγος», Μαυροκορδάτος Γ. – Χατζηιωσήφ Χ. (Επιμ.), *Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Ψαλλιδόπουλος Μ. (2011), «Η Έκθεση Porter στο Ιστορικό της Πλαίσιο: Όψεις της Οικονομικής Σκέψης και των Εξελίξεων της Εποχής (1944-1947)», <http://uadphil.econ.uoa.gr/UA/files/1314616383..pdf>

Πηγές

- Άμαντος Κ. (1940), *Μικρά Μελετήματα. Άρθρα και Λόγοι*, Αθήνα.
- Άμαντος Κ. (1977), *Ιστορία της Ελλάδος. Από των Αρχαιοτάτων Χρόνων μέχρι του 1071 Μ.Χ.*, Αθήνα: Εστία.
- Απόφαση της 8ης Ολομέλειας της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε. (1934), «Το Κ.Κ.Ε. – Επίσημα Κείμενα», Αθήνα.
- Βορέας Θ. (1935), *Εισαγωγή εις την Φιλοσοφίαν*, Αθήνα.
- Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής της Βουλής του Άρθρου 35 του Συντάγματος (1935), «Περίοδος Ε΄ – Σύνοδος Α΄. Συνεδρίασις ΡΓ΄», Παρασκευή 28 Αυγούστου 1959, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (1959), «Ν.Δ. 3998/1959 Περί Ιδρύσεως Αστρονομικού Σταθμού, Γραφείων Κέντρων και Ινστιτούτων Επιστημονικών Ερευνών, Τροποποιήσεως και Συμπληρώσεως των περί Γεωδιαιτητικής και

Γεωφυσικής Επιτροπής του Κράτους Κείμενων Διατάξεων και Ρυθμίσεως Αρχαιολογικών Τινών Ζητημάτων», Αρ. Φύλλου 226, Αθήνα.

- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (1960), «Β.Δ. Περί του Διοικητικού Συμβουλίου του Κέντρου Κοινωνικών Επιστημών Αθηνών», Αρ. Φύλλου 16, Αθήνα.
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (1961), «Β.Δ. Περί Οργανώσεως και Λειτουργίας του Κέντρου Κοινωνικών Επιστημών Αθηνών», Αρ. Φύλλου 18, Αθήνα.
- Ζεύγος (1945), *Σύντομη Μελέτη της Νεολληνικής Ιστορίας*, Αθήνα.
- Κανελλόπουλος, Π. (1926), *Κριτική του Ιστορικού Υλισμού*, Αθήνα: Ελευθερουδάκης.
- Κανελλόπουλος Π. (1929), *Ιστορία και Κριτική των Κοινωνιολογικών Θεωριών*, Αθήνα: Π. Δ. Σακελλαρίου.
- Κανελλόπουλος Π. (1930), «Κοινωνιολογία», Λήμμα στη *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*.
- Κανελλόπουλος Π. (1931), *Κάρολος Μαρξ. Συμβολή εις την Ιστορίαν των Οικονομικών και Κοινωνικών Θεωριών*, Αθήνα: Δημητράκος.
- Κανελλόπουλος Π. (1985), *Η Ζωή μου*, Αθήνα: Γιαλλελής.
- Κορδάτος (1924), *Η Κοινωνική Σημασία της Ελληνικής Επανάστασεως του 1821*, Αθήνα: Βασιλείου.
- Mills S. (1987), "Forty Years of International Social Sciences in UNESCO", Paris.
- Πουλιόπουλος Π. (1972), *Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική Επανάσταση στην Ελλάδα*, Αθήνα: Νέοι Στόχοι.
- Σκληρός (1908), *Το Κοινωνικό μας Ζήτημα*, Αθήνα.

- Σκληρός (1919), *Τα Σύγχρονα Προβλήματα του Ελληνισμού*, Αθήνα.
- UNESCO (1952), "General Report on the International Social Science Symposium Organized by the Society for International Studies under the Auspices of UNESCO", Athens.
- UNESCO (1953), "Final Report from the First Plenary General Assembly of the International Social Science Council", Paris.